

Interview

IN GESPREK MET

Oud-rechter Geert Corstens
en criminoloog Cyrille Fijnaut

Drieluik

TIPS EN TRUCS

Examenvoorbereiding

Werelddocenten

LES IN KOEIENSCHUUR

India

Lesmateriaal

TYPHOON

Songteksten in de les

DE LAATSTE HORDEN...

Moet je illegale vreemdelingen helpen of straffen?

Uw klas als

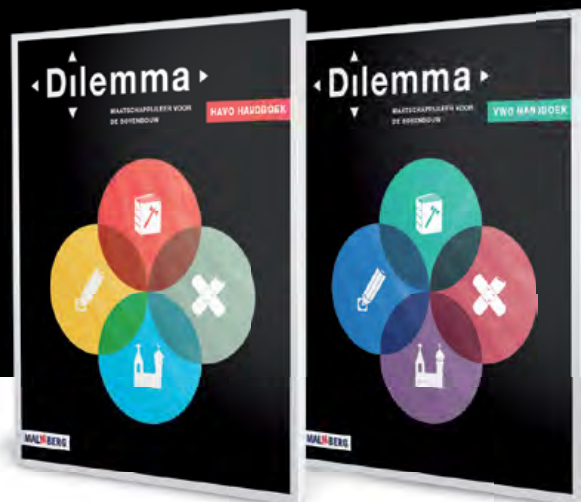
Europees Hof voor de Rechten van de Mens
Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken
Illegale vreemdeling

Dilemma, de nieuwe lesmethode maatschappijleer voor havo en vwo bovenbouw, maakt vanuit concrete en herkenbare contexten de stap naar de theorie. Dilemma spreekt leerlingen aan op hun betrokkenheid bij maatschappelijke onderwerpen en motiveert hen om vragen te stellen, inzichten te verwerven en verder te denken. Een mening wordt een inzicht!

Maak kennis met Dilemma! Vraag direct een beoordelingspakket aan op www.dilemma-malmberg.nl.

◀ **Dilemma** ▶
maatschappijleer voor
havo en vwo bovenbouw
Van mening naar inzicht

HORDEN

Het grote aftellen is begonnen. Langzaamaan begint het bij de eind-examenkandidaten door te dringen dat over een kleine vijf maanden de vlag uithangt. Althans, dat is de bedoeling. Als docent bereid je leerlingen al in het voorexamenjaar voor op het eindexamen, maar menig leerling houdt zich dan

alleen maar met het rapportcijfer bezig. In het eindexamenjaar is het niet veel beter. Leerlingen fixeren zich op het gemiddelde schoolexamencijfer, terwijl het punt voor het eindexamen even zwaar meeweegt. Ook docenten rekenen zich rot. Het verschil tussen het gemiddelde schoolexamencijfer mag niet te veel afwijken van het gemiddelde eind-examencijfer. Leerlingen moeten het eindexamen vooral niet onderschatten. 'Een goed eindexamenresultaat is niet alleen in jullie belang', leg ik mijn leerlingen uit, 'dus samen gaan we deze klus klaren'. Nou ja, samen, de leerling zal in mei toch de juiste antwoorden op papier moeten zetten. Voordat het zover is

moeten nog de nodige horden worden genomen. Is het leerwerk wel op orde? Kunnen ze de juiste verbanden leggen? Krijgt mijn vak bij leerlingen voldoende prioriteit? Hoe weet ik ze te motiveren in de wetenschap dat ook andere collega's diezelfde leerlingen overtuigen om zich optimaal voor hun vak in te zetten? Voor diegenen die maatschappijleer 2 of maatschappijwetenschappen geven zijn dit jaarlijks terugkerende vragen. Om elkaar een handje te helpen is er in dit nummer extra aandacht voor de examen-voorbereiding. Mocht u dé (of een) gouden tip hebben, schroom dan niet om die aan de redactie door te geven. De beste *last minute* tips plaatsen we op onze website!

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	12 JONGEREN EN POLITIEK	19 WERKVLOER	26 LESMATERIAAL SONGTEKSTEN
4 OUD-RECHTER CORSTENS: HOGE RAAD	14 GEBRUIK VAN INTERNET	20 TWEETALIG ONDERWIJS	28 RECENSIES
7 MOTIE	16 CRIMINOLOOG FIJNAUT: GEDOOGBELEID	22 LESGEVEN IN INDIA	30 NVLM
8 DRIELUIK EXAMEN- VOORBEREIDING	18 VOX	25 DIO	31 BOEKENKAST

04

10

14

22

26

Geert Corstens neemt afscheid als president van de Hoge Raad (foto: de Rechtspraak)

INTERVIEW MET VOORMALIG PRESIDENT VAN DE HOGE RAAD GEERT CORSTENS

'NIEMAND HEEFT HET LAATSTE WOORD'

Tot 1 november 2014 was Geert Corstens president van de Hoge Raad. In gesprek met *Maatschappij & Politiek* blijkt de eminente jurist terug op bijzondere arresten en de taak van de Hoge Raad in de Nederlandse rechtsstaat.

IVO PERTIJS

De publicatie van zijn boek *De rechtsstaat moet je leren* (Prometheus, 2014) viel niet toevallig samen met zijn afscheid als president van de Hoge Raad.

Tijdens het gesprek in zijn woning in Arnhem verwijst Corstens herhaaldelijk naar voorbeelden uit zijn boek. Daar waar hij in deze publicatie enige afstand neemt, spreekt Corstens in het interview regelmatig over 'wij' of 'je' waarmee hij doelt op zijn voormalige baan als rechter van de Hoge Raad. Zo stelt hij dat burgers niet al te lichtzinnig met de rechtsstaat moeten omgaan en vooral niet met de onafhankelijkheid van de rechtspraak. 'Neem Hongarije, op duizend kilometer afstand, waar een collega van mij is afgezet', zegt Corstens, 'maar ook in Nederland was er een Kamerlid dat voorstelde om rechters voor een bepaalde tijd aan te stellen en dan op het einde te beslissen of ze goed hebben gefunctioneerd. Dat is hakken op de rechtsstaat!'. In de Verenigde Staten kent een aantal staten dit systeem, maar zijn Amerikaanse collega's zijn niet bijster enthousiast, merkt Corstens op: 'Als er zich bijvoorbeeld een vreselijke strafzaak voordoet waarbij iedereen roept dat de schuldige moet hangen, dan kom je als rechter behoorlijk onder druk te staan. Aan de ene kant wil je in een dergelijke zaak tot een rechtvaardig oordeel komen. Aan de andere kant weet je dat als je niet de doodstraf maar twintig jaar oplegt, de poppen aan het dansen zijn. Dat is heel gevaarlijk. Gelukkig werd dat plan in Nederland ingeslikt. Als dit soort gevaarlijke uitlatingen in Nederland worden gedaan, dan zijn er altijd weer opposenten die de druk van de ketel halen.'

Verkiezingen of niet, een Nederlandse rechter moet altijd een beslissing nemen.

'Dat klopt, dat staat in de Wet algemene bepalingen. Als er zich in een zaak complicaties voordoen, zoals het opvoeren van nieuwe getuigen, dan moet je daar de tijd voor nemen. In tegenstelling tot de politiek kunnen rechters zaken niet laten liggen. Als in strafzaken een zitting is afgelopen, dan moet je binnen veertien dagen met een oordeel komen. De zaak voor je uitschuiven is voor rechters geen optie. Het komt weleens voor dat er nog iets moet worden uitgezocht en dan komen er nog veertien dagen of een maand bij, maar dan moet er een beslissing worden genomen. Ik denk dat er binnen afzienbare tijd een zaak aan de orde zal komen waarbij het om euthanasie en demente bejaarden gaat. Daar is de wetgever niet uitgekomen. De wetgever kwam in het geheel niet uit het euthanasievraagstuk. In dat geval gaat een officier van justitie zo'n zaak vervolgen en dan moet je wel een oordeel geven. Bij euthanasie is een gekke wisseling van rollen opgetreden: de wetgever volgde de rechter. Dit is de omgekeerde Montesquieu. Normaal gesproken is de rechter *la bouche de la loi*, de mond van de wetgever, maar hier is de wetgever de mond van de rechter geworden.'

Dat lijkt mij niet wenselijk.

'Het is zeker niet wenselijk. Je bent als rechter onafhankelijk, je moet beslissingen nemen en je zou de bevoegdheden die je hebt heel ruim kunnen invullen. Bij bepaalde vraagstukken zou je kunnen zeggen: "dat lossen wij wel even op". Dat is totaal verkeerd. De wetgever heeft als taak om de grote lijnen van de inrichting

van de staat en, afhankelijk van je politieke positie, de samenleving vorm te geven. Dat is niet aan de rechter. In dat geval moet je iets verzinnen waardoor je iets niet hoeft te beslissen. Neem de Zwarte Pietendiscussie. Daar heeft de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State toch wat afstand genomen van het probleem. Daarin zie je de rode draad: wij rechters gaan niet bepalen hoe dat moet met Zwarte Piet, dat is iets voor de samenleving, eventueel voor de politiek.'

In verschillende uitspraken rond coffeshops nam de rechtbank wél een beslissing over een politiek gevoelige zaak. Hoe vond u de oplossing van uw collega's?

'De rechtbank Groningen heeft het naar mijn gevoel heel slim gedaan. De rechtbank kon er niet omheen dat hetgeen daar gebeurde strafbaar was. Toen hebben ze voor de uitwijkmogelijkheid gekozen. Deze mensen hebben zich verder keurig gedragen, het zijn geen criminelen die even flinke winsten proberen te maken en we begrijpen het probleem waarvoor ze staan. De voordeur is open, maar de achterdeur is gesloten. Dan lossen we dat maar op met een schuldigverklaring zonder toepassing van straf. Het is een duidelijk signaal richting de politiek. Het is geen bruuske minachting van de wetgever.'

Als u terugblijkt op de bijna twintig jaar dat u aan de Hoge Raad verbonden was, wat was juridisch gezien de meest interessante zaak?

'Dan denk ik toch aan de anonieme getuigen en kroongetuigen. Mag je verklaringen van anonieme en kroongetuigen inzetten? Nu is dat allemaal geregeld,

Foto: de Rechtspraak

maar dat was toen nog niet zo. Aan de ene kant begrijp ik dat bewijs soms niet rond komt als je geen anonimiteit kunt toezeggen aan mensen of als je geen bepaalde beloning in het vooruitzicht kunt stellen. Bij de aanpak van georganiseerde criminaliteit is dat soms toch nodig, vrees ik. Aan de andere kant was het wettelijk niet netjes geregeld. Toen hebben we bij de kroongetuigen gezegd: "Oké, voorlopig kan het, maar we vinden wel dat er een wettelijke regeling moet komen. Als die regeling er niet tijdig komt, dan zou het weleens kunnen zijn dat wij ophouden met dat te accepteren". Dat was onze boodschap.'

Dus ook hier zette de Hoge Raad de politiek aan tot handelen.

'Ja, maar dat zie je vaker. Bijvoorbeeld in de belastingrechtspraak of de civiele rechtspraak. Dan staat er volgens de Hoge Raad iets op gespannen voet met een beginsel of internationaal verdrag.

Dan volgen de haast sacrale woorden: het valt buiten de rechtsvormende taak van de rechter om dit te regelen.'

Een voorbeeld van rechtsvorming is de diefstal van virtuele items in het spel Runescape waarvan een 13-jarige jongen het slachtoffer was geworden. De Hoge Raad oordeelde dat het hier wel degelijk om diefstal ging. Hoe lastig was het om oude arresten op nieuwe situaties toe te passen?

'Er is een aantal stappen bij het interpretatie- of uitlegprobleem. Wat staat er in de tekst? Vervolgens leg je de situatie naast die tekst. Bij *Runescape* begint het al met het begrip *goed*. De wetgever van 1886 heeft daar ongetwijfeld iets mee bedoeld dat je kunt pakken. Hij heeft nooit gedacht, en kon het ook niet weten, dat het ooit om een virtueel object zou gaan, in dit geval een amulet. Dan volgt de vraag hoe we in het verleden over het begrip *goed* oordeelden. Dan kom je op het elek-

tricitteitsarrest en nog wat arresten waarbij rechters het begrip steeds ruimer zijn gaan uitleggen. Voor sommige gevallen heeft de wetgever speciale wetsartikelen gemaakt, zoals bij het hacken. Dat gold niet voor het wegnemen van een virtueel object op internet. Bij de afweging denk je of dit onder het begrip *goed* valt, maar je kijkt ook naar de mogelijke gevolgen. Als we dit toelaten, worden er dan allerlei dingen strafbaar waarvan we niet wilden dat ze strafbaar zijn? Dat heb je bijvoorbeeld bij Artikel 140 van het Wetboek van Strafrecht waarin deelname aan een criminele organisatie strafbaar is gesteld. Dat is een heel ruim artikel. Hetzelfde geldt voor witwassen. Het moet niet zo zijn zoals de Duitse satiricus Hans Magnus Enzensberger dat ooit voorstelde. Hij bracht een document uit dat er op neer kwam dat alles strafbaar is, behoudens... Hij heeft het zo algemeen geformuleerd dat je ongeveer alles onder de strafwet kunt brengen. Dat is niet de bedoeling. Het moet een zekere precisie hebben.'

Een veelbesproken arrest is het Tongzoen-arrest dat uiteindelijk door de Hoge Raad zelf werd teruggedraaid. Welke afweging maakt de Hoge Raad in dit soort zaken?

'Als rechter hoor je de kritiek op het arrest, zowel in de vakpers als vanuit de samenleving. Op een gegeven moment ga je om. Niet te snel overigens. Als hoogste rechter moet je ook niet van het ene op het andere jaar gaan wisselen. Het kan heel gemakkelijk zo zijn dat er al vrij snel na de beslissing van Tongzoen I in de strafkamer een meerderheid was die daar anders over dacht. We zijn er echter ook voor de stabiliteit van de samenleving. Dus ook al zou het zo geweest zijn dat er vrij kort na Tongzoen I een meerderheid was die vond dat het Tongzoen II moest worden, dan zouden we het toch niet zo snel veranderen. Het moet niet zo zijn dat de Hoge Raad vandaag A beslist en morgen B.'

In uw boek schrijft u dat de Hoge Raad ooit oordeelde dat een peepshow geldt als een toneelvoorstelling. Daarmee vielen peepshows onder het verlaagde belastingtarief van (destijds) 6 procent in plaats van 19 procent. Dit tot grote onvrede van de wetgever die daarna de wet wijzigde waardoor het verlaagde tarief niet langer voor peepshows gold.

'Dat mag de wetgever doen. Niemand heeft het laatste woord. Als de rechter zegt dat iets in strijd met de wet is, of als er ergens onvoldoende basis in de wet voor is, dan is de wetgever vrij om dat anders of beter te regelen. Als er vervolgens

weer een zaak komt, dan beoordelen wij of het conform die nieuwe wetgeving is. We mogen de wet niet aan de Grondwet toetsen, maar wel aan het internationale recht. Daardoor is de wetgever ook gebonden. Als er een bepaling in een internationaal verdrag zou zijn die zegt dat peepshows cultuur zijn, dan kan de wetgever dat niet veranderen. In dat geval moet de wetgever met zijn partners van dat verdrag om de tafel gaan zitten. Dat duurt lang om daar iets te veranderen. Dat geldt ook voor de hennepverkoop. De minister loopt hier tegen internationale verdragen aan. In het verdrag staat de eis dat je de hennepverkoop tegen moet gaan. Je kunt uit dat verdrag stappen, maar dan mis je de andere voordelen van het verdrag, of je kunt met je verdragspartners om tafel gaan zitten.'

De Hoge Raad dient ook rekening te houden met uitspraken van het Europees Hof in Straatsburg en het Europees Hof van Justitie in Luxemburg. Zijn er zaken waarvan u denkt dat deze hoven ernaast zitten?

'De dubbele vervolging, het *ne bis in idem*-beginsel. Daar vind ik dat zowel het hof in Straatsburg als dat in Luxemburg zich te strak opstellen. Om een simpel voorbeeld te geven. Een taxi-chauffeur rijdt zonder vergunning en hij rijdt iemand dood. In Nederland hebben we op enig moment gezegd dat ook al ben je voor het rijden zonder vergunning vervolgd, dan vinden we het een ander feit dat je ook iemand hebt doodgereden, ook al vielen deze twee feiten in de tijd samen. Volgens Luxemburg en Straatsburg lijkt het rijden zonder vergunning de vervolging voor het doodrijden van iemand te blokkeren. Dan kan het gebeuren dat elk van beide feiten bij een andere officier van justitie terecht is gekomen. Stel dat iemand eerst een transactie aangeboden heeft gekregen wegens het rijden zonder vergunning, dan zou ook het andere feit daarmee zijn afgedaan. Dat gaat er bij ons niet in. Dat is maar een klein voorbeeld. In de meeste gevallen moet je je bij het oordeel van Luxemburg en Straatsburg neerleggen, omdat we dit nu eenmaal zo hebben afgesproken.' ♦

TANJA JADNANANSING (PVDA)

MOTIE

BURGERSCHAP

Het onderwijs moet jongeren voor de arbeidsmarkt kwalificeren en hen op hun functioneren in de samenleving voorbereiden. Dat functioneren in de samenleving betekent dat je weet hoe de maatschappij in elkaar steekt, wat je eraan zou willen veranderen en of die veranderingen van de overheid, van maatschappelijke organisaties of van individuen moeten en kunnen komen. Ik noem dat burgerschapsvorming en vind dit ontzettend belangrijk.

Die burgerschapsvorming kan in het beroepsonderwijs nog inspirerender worden gebracht. Ik vind het in dit verband niet zo hard nodig dat jongeren weten of Nederland juryrechtspraak kent, of wat nu de precieze taak van de Raad van State is. Waar het om moet gaan is vorming van jongeren opdat zij in hun latere leven een eigen rol als burger kunnen spelen in de samenleving en ook eigen verantwoordelijkheid nemen waar dit gepast is. Er is in dit mooie Nederland nu zoveel aan de hand. Daar moeten wij ook in het beroepsonderwijs over praten om zo de verbinding met elkaar te bewerkstelligen.

Daarom heb ik in de Kamer de onderstaande motie ingediend. Op 11 november 2014 heeft een Kamermeerderheid deze ook aangenomen. Ik nodig alle docenten die hierover willen denken en doen graag uit voor een gesprek.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening dat het wenselijk en noodzakelijk is om lastige thema's zoals radicalisering, democratische waarden, geloof en racisme in de klas bespreekbaar te maken en dat vooral in het beroepsonderwijs het gesprek over deze thema's te weinig wordt gevoerd;

constaterende dat de Onderwijsraad stelt dat burgerschapsvorming voor scholen een complexe opgave voor scholen blijkt, wetgeving onduidelijk is en er weinig effectieve methoden zijn;

van mening dat juist binnen het kader van burgerschapsvorming moeilijke thema's bespreekbaar moeten worden gemaakt en op een goede en zorgvuldige manier moeten worden besproken;

verzoekt de regering om, bij de herziening van de kwalificatiedossiers extra goed toe te zien op de eisen aan burgerschap en in een goede samenwerking met veldpartijen ervoor te zorgen dat er samenwerking en uitwisseling ontstaat op het gebied van materialen en methoden om burgerschapsvorming onderdeel van het onderwijs te maken, bijvoorbeeld door het opzetten van een (online) platform;

verzoekt de regering tevens om, hierbij nadrukkelijk aandacht te besteden aan burgerschapsvorming in het beroepsonderwijs en bij het vernieuwen van de curricula dit thema nadrukkelijk mee te nemen,

en gaat over tot de orde van de dag. ♦

Nog een paar maanden en dan is het weer eindexamentijd. Hoe bereid je je leerlingen op het eindexamen maatschappijleer 2 en maatschappijwetenschappen voor? In dit drieluik laat *Maatschappij & Politiek* u zien wat u zoal kunt doen. Heeft u zelf nog tips, laat het dan de redactie weten via menp@prodemos.nl.

STOEPTEGEL VAN DE WEEK!

Door het Programma van toetsing en afsluiting aan te passen, de stof voortdurend toe te passen en wekelijks een award uit te reiken gaat *M&P*-redacteur Douwe van Domselaar voor een mooi eindexamenresultaat.

DOUWE VAN DOMSELAAR

'Hé, da's best handig', roept een meer dan gemiddeld betrokken leerling als ik vertel hoe we de komende tijd voor het eindexamen gaan oefenen. Ik heb net een examenbundel uitgedeeld en heb toegelicht wat we ermee zullen gaan doen. De bundel maak ik direct bij de start van het jaar omdat de voorbereiding voor het eindexamen in wezen al vanaf de eerste lesdag begint. Mijn ervaring is dat wachten met de voorbereiding op het centraal examen tot de laatste paar weken altijd problemen met de planning geeft (de gymnastieksectie heeft een sportdag gepland precies op de dag dat jij het blokkur met vmbo-4 hebt, CKV heeft nog een projectdag, er zijn vakantiedagen, een sectorwerkstukuur, Koninginnedag en de eventuele buitenlandse reis of stage) en dan is de tijd opeens nog wel heel kort. *M&P* geeft drie tips om vroegtijdig (nuttig) met de voorbereiding te starten.

De stoeptegel-van-de-week-award (foto: Douwe van Domselaar)

AANPASSING PTA

Aanpassing van het Programma van toetsing en afsluiting (PTA) kan alleen bij de start van het schooljaar. In de meeste PTA's zullen voor maatschappijleer 2 wel drie tentamens zijn vastgelegd waarin grote delen van de examenstof in een keer worden getoetst, zoals het hele katern over Criminaliteit, Politiek hoofdstuk 1 tot en met 9 of beide boeken in het geheel. De ervaring leert dat deze blokken voor de bb- en kb-leerlingen te groot zijn om te behappen. Daarbij komt dat er met maar drie tentamens geen enkel tussentijds toetsmoment is. Dat heeft als nadeel dat minder gemotiveerde leerlingen hun *tentamenstok-achter-de-deur* pas ver weg aan de horizon zien. Een tweede nadeel is dat (vooral in een grote klas) de docent met een beetje pech niet heeft gemerkt dat een deel van de leerlingen ergens halverwege de lessenreeks is afgehaakt. Dat bemerkt hij dan pas bij het nakijken van die grote tentamens. Om die reden hebben we voor bb en kb ook twee *tussentamens* in het PTA opgenomen die de helft van een boek beslaan (gewicht 1). Voor leerlingen is het gemakkelijker te leren en het is een goede voorspeller van het kennisniveau en een mooie stok achter de deur. Bijkomend voordeel is dat de leerlingen dan alvast een keer de helft van een boek goed hebben geleerd en bij het grote tentamen over het hele boek (met een gewicht 2) dus al een voorsprong hebben.

Voor zowel bb, als kb als gt hebben we in het PTA sinds afgelopen jaar ook een verplichte presentatie (gewicht 1) opgenomen. Iedere leerling krijgt een hoofdstuk uit de examenstof toegewezen dat in de les al eens door de docent is behandeld. De leerling houdt hierover in de klas een powerpointpresentatie van circa vijf minuten en levert een samenvatting in Word in. Beide worden beoordeeld en het gemiddeld cijfer komt in het examendossier. Ook nu worden leerlingen gedwongen om zich tussentijds al goed in een deel van de stof te verdiepen. Als in

EXAMENBUNDELS

'Moeten we een examenbundel voor maatschappijwetenschappen kopen?' Deze vraag keert elk jaar weer terug. Voor de oude examens en het correctiemodel hebben leerlingen de bundel niet per se nodig. Die staan immers op het internet (www.examenblad.nl). Toch is het raadzaam de leerlingen de bundel wel te laten bestellen. Een groot deel van de leerlingen volgt dit advies op. Niet alleen zijn de bundels van handzaam formaat, ze bevatten ook handige tips voor het beantwoorden van de vragen. Neem een toelichting bij het correctiemodel van een havo-examenvraag: 'Bij deze vraag vallen maar liefst vier punten te verdienen en moeten dan ook meerdere stappen worden doorlopen'. Vervolgens worden deze stappen beschreven. Als docent wijs je keer op keer op deze stappen, maar als leerlingen het dan ook nog eens in de examenbundel teruglezen, dan kan dit de kans vergroten dat ze in mei uiteindelijk keurig geformuleerde antwoorden op papier zetten.

Er staan ook kritische kanttekeningen in de examenbundel. Zo wordt bij een bepaalde vraag opgemerkt dat die 'wellicht wat verwarrend kan overkomen'. Vervolgens staat aangegeven hoe een leerling een dergelijke vraag kan benaderen.

Daar waar de examenbundels van havo en vwo (net als de syllabus) op elkaar lijken, bevat de examenbundel voor maatschappijleer 2 andere elementen. Een duidelijk verschil zijn de begrippenlijsten. Zeker bij gebrek aan *Samengevat* voor maatschappijleer 2 (en maatschappijwetenschappen) is dit een welkome aanvulling. Deze handige overzichten zouden ook voor de (onzekere) havisten en vwo'ers handig zijn. Net als in de examenbundels voor maatschappijwetenschappen kunnen ook de vmbo'ers met hun eigen examenbundel uiteenlopende opgaven oefenen. Oefening baart immers kunst, maar te veel oefenen lijkt sommige leerlingen af te stompen, vooral in de laatste maanden voor het eindexamen als alle vakken eindexamenvragen oefenen. Met de examenbundels kunnen de eindexamenkandidaten ook thuis aan de slag. Op die manier blijft er in de lessen ruimte over voor extra uitleg bij de lastigere onderdelen. *IP*

Voor meer informatie (voor docenten) over de examenbundels zie www.examenbundel.nl.

de laatste twee à drie lessen voor een tentamen een aantal van deze presentaties wordt gehouden, wordt voor de andere leerlingen ook een soort natuurlijke herhaling gecreëerd.

TOEPASSEN, TOEPASSEN, TOEPASSEN

Aan het begin van het schooljaar maak ik een bundel van acht oude eindexamens. Deze geef ik aan de leerlingen. Na afronding van een hoofdstuk uit het boek maken de leerlingen vragen uit die bundel die betrekking hebben op de stof uit het betreffende hoofdstuk. Dat vergt wel wat voorbereiding omdat van tevoren moet worden uitgezocht welke vragen in welk jaar en tijdvak specifiek over dat onderwerp gaan. Het betaalt zich echter wel uit. De meeste leerlingen vinden het leuk om de kennis direct toe te passen op een heus centraal examen. Daarnaast oefenen ze alvast met het type formulering en vraagstelling van een centraal examen.

STOEPTEGEL-AWARD

De minder sterke leerlingen (op welk niveau dan ook) kunnen hun eindexamens halen als ze de begrippen er vanaf het begin al in stampen. Omdat begrippen stampen niet erg leuk is, maar wel nuttig (voor allen) maak ik wekelijks een kruiswoordpuzzel of een quiz. Degene die de puzzel het traagst maakt of de quiz het slechtst, verdient die week de 'stoeptegels-award'. Eigenlijk een anti-prijs omdat ik de leerling ermee op de foto zet en die foto de les erna op het bord projecteer. Het is niet zozeer bestraffend bedoeld, maar eerder prikkelend omdat leerlingen de - in hun ogen - speelse quiz of puzzel niet altijd even serieus nemen. Succes verzekerd. Aan het einde van het jaar worden nog eens alle foto's getoond... en dat is goed voor enige hilariteit en sfeer. Belangrijk is wel om te stellen dat een leerling niet tweemaal de stoeptegels kan winnen (en dus geen pispaltje is) en bijna iedere leerling hem wel een keertje wint. ♦

OPROEP

JE SUIS CHARLIE

M&P IS CHARLIE, U OOK?

Na de aanslag in Parijs barstte de discussie rond het vrije woord los. Met het proces tegen Geert Wilders op komst duurt dit debat nog even voort. Hoe gaat u hierin de klas mee om? Bent u ook Charlie of neemt u een andere positie in? Laat het de redactie weten via i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl.

CALCULERENDE MAW'ERS

Het examen is nog ver weg, zeker in de beleving van leerlingen. Eerst maar eens die schoolexamens overleven. Daarna pas naar het examen kijken is echter veel te laat. Dat weten docenten heel goed. Dus hoe krijgt u die neuzen nu al richting examen?

ANIQUE TER WELLE

Wat ik in elk geval tijdens mijn lessen in havo-5 en vwo-6 doe, is regelmatig refereren aan het examen als we met een van de drie examenonderwerpen bezig zijn. Ik vertel wat voor soort vragen ze hierover kunnen verwachten als ze in mei in de aula of de gymzaal zitten. Om dat alvast een beetje aan den lijve te ondervinden, maken leerlingen de examenvragen die zijn opgenomen in de methode die we gebruiken.

Als we een bepaald thema hebben afgerond, maken leerlingen het betreffende gedeelte van het examen van vorig jaar (zie: *examenblad.nl*). Ik stimuleer ze om dat in eerste instantie zonder boek te doen. Als ze het echt niet weten, mogen ze hun boek erbij gebruiken. Ik benadruk dat een juiste formulering en redenering belangrijk zijn. Samen bekijken we de antwoorden. Ook bekijken we de puntentoekening per vraag, zodat leerlingen als ze een examen maken kunnen bedenken hoe de puntentelling per vraag waarschijnlijk is opgebouwd.

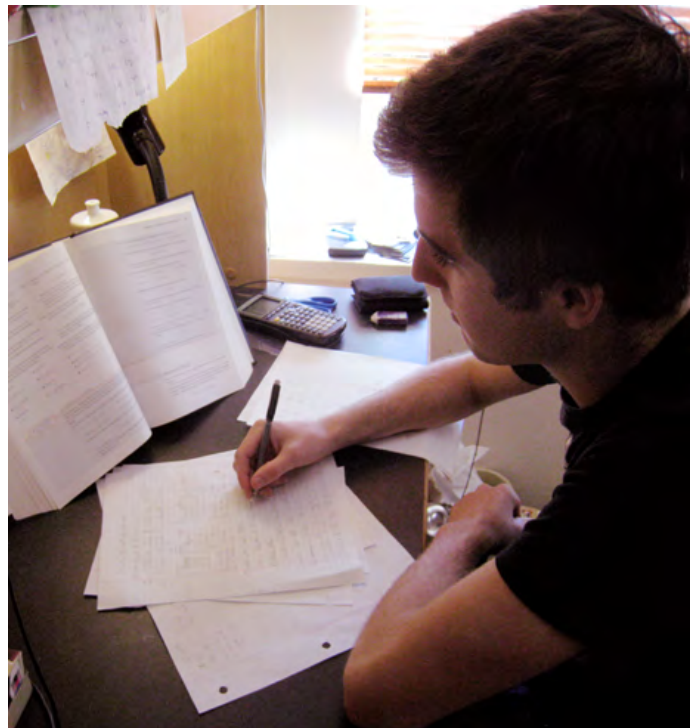
METERS MAKEN

Verder gebruik ik regelmatig artikelen uit kranten en opiniebladen, waar ik dan zelf een aantal vragen bij maak. Voor sommige leerlingen blijft het lezen van een artikel en een goed begrip van de inhoud een lastige klus. Dat geldt niet alleen voor de dyslectici in mijn klassen, waarvan ik er overigens elk jaar meer heb. Andere leerlingen begrijpen de tekst, snappen de stof, maar vinden de toepassing van de stof op het artikel moeilijk; de meer reproductief ingestelde typen, zeg maar. Oefenen, oefenen, oefenen; meters maken is belangrijke voorbereiding. Wat ik soms doe - en vaker zou moeten doen - is leerlingen vragen voor elkaar laten maken over de stof bij een artikel. Door in de huid van een vragenmaker te kruipen, krijg je een beter idee van de te verwachten vragen.

Na de schoolexamens oefenen we nog een paar keer met een heel examen van voorgaande jaren en dan zijn ze er klaar voor. Tenminste....

ZESJE

Het voorafgaande is logisch, goed te organiseren en belangrijk. Mijn grootste probleem is echter dat de leerlingen zich niet goed op het examen voorbereiden, omdat het calculerende burgers zijn. Calculerende burgers, die bovendien de neiging hebben het vak maatschappijwetenschappen te onderschatten. Ik doe er alles aan om te zorgen dat ze dat niet doen, maar het valt niet mee om op dat punt de concurrentie met vakken als wiskunde

Oefenen, oefenen, oefenen (foto: Wikimedia Commons)

of geschiedenis aan te gaan, laat staan met scheikunde. Als leerlingen na de schoolexamens een voldoende staan, calculeren ze een 5,0 in voor het examen en gaan ze uit van een 6,0 als eindcijfer. Meerdere malen is het nu al voorgekomen dat dit plan mislukt en dat ze, als een waaghals die te vroeg de ijzers heeft ondergebonden, door het ijs zakken. Een herexamen biedt soms een uitweg, maar als het bij andere vakken ook maar een beetje tegenzit, valt soms het doek. Dat is jammer en niet nodig. Dan heb ik het nog niet eens over de keien in mijn vak die aan het eind van de examenperiode de energie niet meer kunnen vinden om nog een keer te vlammen en zich met een mager zesje tevredenstellen.

Dit is elk jaar mijn grootste zorg en ik ga als een mental coach te keer om ze ervan te overtuigen dat ze tot en met de laatste dag van het examen hun stinkende best moeten doen. Ze kunnen het wel, maar laten het niet altijd zien. Heeft iemand nog tips om dat ten goede te keren? ♦

HOOFD- EN KERNCONCEPTEN GEËXAMINEERD

Een nieuw programma maakt de voorbereiding op het centraal examen onzekerder. Na vier pilotjaren en vele gesprekken over de concept-contextbenadering is een aantal kwesties wel van belang in de voorbereiding op het pilotexamen.

LIEKE MEIJS

Leerlingen moeten de vier hoofdconcepten en 23 kernconcepten kennen en de definities ervan leren. Belangrijk is dat ze weten op welke manieren hier tijdens het centraal examen naar wordt gevraagd.

Bij de eerste type vraag wordt gevraagd een definitie van een kernconcept te geven, maar er wordt meestal nog een extra vraag gesteld om te kijken of leerlingen de definitie ook snappen.

Voorbeeld: Vraag 1, havo-pilotexamen 2013 (2e tijdvak)¹ over het kernconcept cultuur.

Geef een omschrijving van het begrip cultuur en leg vervolgens aan de hand van tekst 1 uit wat wordt bedoeld met de uitspraak dat culturen relatief zijn.

Bij de tweede type vraag wordt ervan uitgegaan dat leerlingen weten wat een bepaald kernconcept betekent. Leerlingen hoeven in hun antwoord niet de definitie te geven, maar uit hun uitleg blijkt of ze snappen wat sociale ongelijkheid is.

Voorbeeld: Vraag 4, havo-pilotexamen 2013 (1e tijdvak) over het kernconcept sociale ongelijkheid.

Leg uit hoe sociaal kapitaal kan bijdragen aan het in stand houden van sociale ongelijkheid op de arbeidsmarkt.

Bij de derde type vraag moeten leerlingen een antwoord geven met inzet van bepaalde kernconcepten.

Voorbeeld: Vraag 5, vwo-pilotexamen 2014 (1e tijdvak).

Wat zouden Nederlandse scholen kunnen doen om vrijwilligerswerk te stimuleren? Gebruik in je antwoord de kernconcepten cultuur en socialisatie en de gegevens uit de regels 38-80 van tekst 2.

EXTRA AANWIJZING VOOR DE KANDIDAAT (SINDS 2014)

'Als in een vraag staat dat je een hoofd- of kernconcept moet gebruiken, dan gebruik je in het antwoord die elementen uit de omschrijving van het hoofd- en kernconcept die nodig zijn om de vraag juist te beantwoorden'. In leerlingentaal: de hele definitie van een concept eerst op een kladbloodje schrijven en nagaan welke elementen erin zitten. Die elementen eruit halen en opschrijven welke op de vraag van toepassing zijn.

Bij de hierboven gestelde vwo-vraag moet de leerling uit de hele definitie van cultuur het element van het overdragen van **gemeenschappelijke waarden en normen** halen, omdat het

daar om bij het stimuleren van vrijwilligerswerk gaat.

Samengevat: elke opgave (set van vragen over een bepaald onderwerp) kent altijd een aantal vragen over kernconcepten. Over het hele examen is dat 40 tot 50 procent van het geheel.

CONTEXTVRAGEN

Leerlingen moeten drie contexten kennen voor het centraal examen. Daar is veel over te leren, ook los van hoofd- en kernconcepten. De syllabus geeft de docent houvast om aan te geven wat er precies moet worden gekend. Elke opgave heeft ook altijd een aantal vragen die over een context gaan. Een voorbeeld hiervan is opgave 4 van het vwo-pilotexamen 2014 (1e tijdvak). De opgave heeft als titel 'Noord-Zuid-Korea' en kent enkele vragen over de context Machtsverhoudingen in de wereld.

ONDERZOEKSVAAARDIGHEDEN

In elk pilotexamen kwamen tot nu toe vragen voor over onderzoeksvaardigheden, zowel over resultaten van ander onderzoek als over hoe zelf een onderzoeksopzet, hypothese te maken of conclusies te trekken. Deels zijn dat vragen die ook bij het reguliere examen voorkomen, maar soms wordt ook in de vragen over onderzoek een relatie met kernconcepten gelegd.

Voorbeeld: Opgave 13, havo-pilotexamen 2013 (2e tijdvak).

Leg uit of je op grond van de gegevens in tabel 1 kan zeggen dat verschil in opleidingsniveau tot sociale ongelijkheid kan leiden.

Voorbeeld: Opgave 9, vwo-pilotexamen 2014 (1e tijdvak).

Geef met behulp van de processen rationalisering en individualisering een verklaring voor de trend in kerkelijke gezindten in Nederland die uit tabel 3 is af te lezen.

Voorbeeld: Opgave 3, vwo-pilotexamen 2014 (2e tijdvak).

Bekijk figuur 1. Beredeneer of de representativiteit op het gebied van ontwikkelingssamenwerking voor de VVD hoog of laag is. ♦

Noot

1. Zie: <http://maatschappijwetenschappen.slo.nl/examens>

JOURNALISTE JACOBINE DE BRAUW MAAKT JONGEREN POLITIEK BEWUST

POLITIEKE KOEHANDEL

‘Ik heb geprobeerd om de rolluiken die bij jongeren bij het woord politiek dichtgaan weer op een kiertje te krijgen’, is de bondige omschrijving van Jacobine de Brauw. Ze heeft het over haar eigen boek *Lek*. Het jongerenboek over politiek kwam vorig jaar uit.

VERA BOONMAN

Herdenkingsplaque op het Mediapark (foto: Ramonvas Concellos)

Ik weet nog hoe ik op de middelbare school politiek kreeg onderwezen; eerst kregen we de institutionele zaken in Den Haag uitgelegd. Ik vond dat zó saai’, zegt Jacobine de Brauw, met hoogopgetrokken wenkbrauwen. ‘Dat associeerde ik helemaal niet met wat er in Den Haag gebeurde, daar heb je ook niets aan. Het gaat erom dat je het *spelletje* eerst begrijpt en ziet welke belangen er zijn.’ Drie jaar lang rende ze als politiekverslaggever voor BNR Nieuwsradio met de microfoon in haar hand over het Binnenhof. Nu is ze 39 jaar en woont ze in Durgerdam, dichtbij Amsterdam.

ONRUSTIGE TIJDEN

In 2002 begon De Brauw bij de genoemde nieuwszender. In haar eerste week viel het kabinet over de Srebrenica-affaire en in haar eerste maand werd Pim Fortuyn vermoord. ‘Ik was toen meteen in de journalistiek gelanceerd.’, aldus De Brauw. In die tijd kwam ook de LPF (Lijst Pim Fortuyn) op. Zij keek naar alles met een gefascineerde blik: ‘Ik was geen doorgewinterde journalist, dus alles wat ik zag was nieuw. Het viel me op dat heel veel dingen recht uit een kinderboek leken te komen’. Regelmatig verdwaalde De Brauw in het doolhof van Den Haag en de geheime gangetjes zorgden voor voldoende inspiratie. Deze

sluiproutes die de ministers gebruiken om de pers te ontwijken komen dan ook in het boek voor.

Op het moment dat De Brauw politiekverslaggever was, had ze een twaalfjarig neefje dat haar veel vragen over de politiek stelde. De Brauw: ‘Hij begreep niet goed dat een politicus verschillende belangen bedient: het partijbelang, zijn eigen belang en het algemeen belang. Kinderen denken dat het algemeen belang voorop staat, maar het werkt in eerste instantie de andere kant op. Je moet de macht krijgen voor je hem kunt gebruiken. Het is zoals het is. Het idealisme waarbij je denkt dat het algemeen belang voorop staat, raak je kwijt in Den Haag - of niet echt kwijt, maar je ziet dat het complexer is dan dat’.

PIM FORTUYN

In haar tijd als journalist staat de moord op Fortuyn haar nog het sterkst bij: ‘Ik zat één maand bij BNR en mijn collega’s waren op weg naar partijbijeenkomsten in het land. Ik was de jongste die er was en ik was nog aan het leren. Ook ik was op weg naar een partijbijeenkomst, maar ik werd gebeld en kreeg te horen dat ik moest blijven waar ik was omdat Pim Fortuyn op het Mediapark was neergeschoten.’ Al snel bleek dat hij overleden was. ‘Bam, dan gaat het los’, aldus De Brauw. Vliegenvlug moest ze te werk gaan: ‘Ik belde alle fractievoorzitters en ik dacht alleen maar: “Er is iemand dood, ik kan nu toch geen fractievoorzitter gaan bellen?” Dat kan dus wel en dat moet ook. Dat nieuws moet je gewoon regelen.’ De zesde mei van 2002 staat nog steeds in haar geheugen gegrift.

De snelheid van het nieuws was op andere momenten in haar carrière juist een probleem. De Brauw: ‘In de journalistiek

12.05 OTTO STAALMEESTERS, FRACTIEVOORZITTER OP WEG NAAR CAFÉ NIEUWSPOORT

is nooit ergens tijd voor, je werkt altijd tegen een deadline aan. We jaagden altijd Teletekst achterna, want dat nieuws moesten wij ook hebben. Je had bijna geen tijd om over de belangrijke vraag na te denken: waarom komt dit nu naar buiten? Tegenwoordig is dit nog erger met de opkomst van Twitter en is het bijna niet meer mogelijk om ergens even bij stil te staan'.

DEMOCRATIE

'Het is een grote koehandel', zegt De Brauw een aantal keer om de politiek uit te leggen, 'je moet je idealen met andere partijen ruilen om er samen uit te komen'. Dit principe is kinderen helemaal niet vreemd, denkt ze: 'Ze zien dat het in hun klas net zo werkt om je eigen plek in de klas te bepalen. Zij kunnen in die klas met een bepaalde positie voor elkaar krijgen wat ze eigenlijk willen. Het is heel menselijk wat er in Den Haag gebeurt'. In het boek *Lek* brengt De Brauw ook de zwarte kanten van de politiek naar voren: 'Ik heb liever dat jongeren door mijn boek kritisch naar Den Haag kijken dan dat ze er helemaal niet naar kijken'.

Het boek waarin Willem en Max op zoek gaan naar de daadwerkelijke oorzaak van de dood van Willems vader, is voor De Brauw voornamelijk bedoeld als een spannend boek: 'Zo bekijken de kinderen het ook eens door een andere bril. Het hoeft niet altijd saai te zijn. Ik merk vaak dat de interesse in politiek er überhaupt niet is. Dat is misschien al langer zo, maar ook uit onderzoeken blijkt dat steeds minder jongeren gaan stemmen. Terwijl het toch een belangrijk onderdeel van de democratie is en dat er ook echt mensen aan deelnemen'. ♦

Eerst duikt Ton Schmidt op in de parkeergarage en nu heeft hij Van Weelde op zijn nek. Geïrriteerd kijkt Staalmeesters op zijn telefoon en beent langs de beeldengalerij in het Tweede Kamergebouw. Hij is laat.

Normaal zijn dit de enige paar meters op het Binnenhof waar hij zijn pas inhoudt. Thorbecke, Willem II, Frederik Hendrik, Wilhelmina. Trots staan de standbeelden op hun sokkels. Stuk voor stuk moedige mensen die deden wat het landsbelang van hen eiste. Hij weet hoe ze zich gevoeld moeten hebben.

Hij kijkt nog een keer op zijn telefoon. Schmidt had al uren geleden gebeld met de mededeling dat Staalmeesters hem terug moest bellen, maar hij was er nog niet aan toegekomen.

Eigenlijk moest hij nu vergaderen met de andere Kamerleden van zijn partij, maar Van Weelde had er geen misverstand over laten bestaan. 'Nieuwspoord over tien minuten. Het is een noodgeval.'

Staalmeesters had een zucht niet kunnen onderdrukken. Misschien komt het door Van Weeldes leeftijd. Op een gegeven moment zijn mensen te oud voor de politiek. Eerst verliezen ze hun scherpte en dan kunnen ze hun zenuwen niet meer in bedwang houden. Dat is het probleem in Den Haag, denkt Staalmeesters terwijl hij zijn pasje voor de beveiligde toegangsdeur tegen de sensor houdt. De oude garde blijft veel te lang hangen.

Staalmeesters trekt de zware deur open. Aan het geroezemoes te horen is het aardig druk binnen. Hij trekt zijn onberispelijke pak nog wat rechter en veegt een denkbeeldig pluusje van zijn arm. De entree in Nieuwspoord het blijft iets magisch. Tientallen ogen flitsen zijn kant op en blijven aan hem kleven.

De hiërarchie van het Binnenhof is nergens duidelijker aanwezig dan in Nieuwspoord. Je voelt het bij binnenkomst. Bovenaan staat uiteraard de grote baas, de premier. Kuiper komt echter zelden tot nooit in het café. Daarna komen de ministers. Maar niet alle ministers zijn even belangrijk. De minister van Onderwijs bijvoorbeeld heeft minder gewicht dan de fractievoorzitter van een grote partij. En dan heb je nog de journalisten. Een stuk of vijf doen er echt toe. Die staan bijna op het niveau van een minister. De rest is voetvolk. Die krijgen de kruimels als het brood verdeeld is.

Staalmeesters zelf, als partijleider van de op één na grootste regeringspartij, komt net na de premier. En aangezien zijn partij in de peilingen de grootste is, zijn ze min of meer gelijken.

Bovendien is hij voor journalisten een stuk belangrijker. De premier of een minister zal je zelden betrappen op een spraakmakende uitspraak. Die moet zich houden aan de afspraken uit het regeerakkoord. Maar Staalmeesters zit in de Tweede Kamer. Als fractievoorzitter kan hij zich verzetten tegen de kabinetsplannen. En hij houdt er wel van een knuppel in het hoenderhok te gooien. Als het goed is voor zijn partij en als het kabinet er maar niet door valt, is alles geoorloofd. Alles. Staalmeesters heeft geen idee hoeveel politici er zijn afgetreden door zijn toedoen en het kan hem ook niet schelen. Het hoort bij het spel. En in dat spel is hij goed. Je hoort het aan het verstommen van de gesprekken als hij langsloopt. Het duurt maar even, maar het is een duidelijk teken.

Fragment uit Lek (Querido, 2013) van Jacobine de Brauw. 'Dit boek zou ook kunnen worden gelezen in combinatie met een reis naar ProDemos in Den Haag. Hierbij krijgen de jongeren te zien hoe de Eerste en Tweede Kamer er in het echt uitzien en het komt ook in hun boek terug', oppert de auteur.

GEBRUIK VAN HET INTERNET DOOR LEERLINGEN

KOM UIT JE BUBBEL!

Waar de gemiddelde docent bij media voornamelijk aan krant, radio en televisie denkt, zal de gemiddelde leerling vooral denken aan dat kleine apparaatje dat in die broekzak brandt. Tegenwoordig wordt er van mensen verwacht dat ze op een bewuste, actieve en kritische manier met media om kunnen gaan.

JOOSJE HOOP

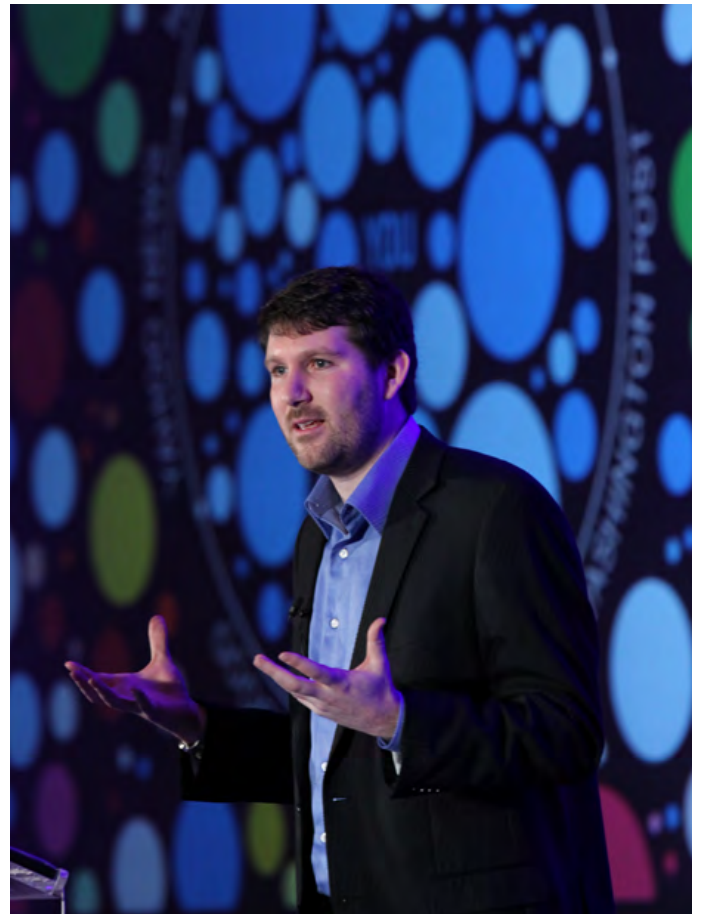
Leerlingen maken veelvuldig gebruik van de (sociale) media. Ze weten niet beter dan dat het bestaat. Hoewel ze de technische kant vaak beter onder de knie hebben dan de gemiddelde docent, zijn ze nog maar weinig mediawijs. Want hoe gebruik je die verschillende mogelijkheden die er zijn? Hoe weet je of informatie betrouwbaar is of niet? Dit zijn dingen die je moet leren. Hoewel leerlingen over het algemeen denken dat ze echt geen uitleg meer over het internet hoeven te krijgen - en zeker niet van *oude docenten* - valt het vaak tegen hoe goed ze informatie kunnen zoeken en deze vervolgens op betrouwbaarheid kunnen beoordelen. Het internet is hun eigen domein, waar alles is te vinden, maar hoe doe je dat en wat kan een docent daar aan bijdragen?

MEDIAWIJSHEID

Naast docent maatschappijleer, ben ik op mijn school ook als mediacoach werkzaam. Dit houdt in dat ik samen met de andere mediacoaches inzet op het *mediawijzer* maken van leerlingen. De Raad voor Cultuur definieert mediawijsheid als 'het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld'. De kern is dan ook: bewust zijn van, begrip hebben van, een houding hebben ten opzichte van en gebruik maken van media. Het gaat hier om mediawijsheid van zowel de traditionele media als van de digitale media, en dus eigenlijk gewoon om basisvaardigheden. Idealiter zou iedere docent zich 'mediacoach' mogen noemen, want mediawijsheid is iets dat iedere leerling en iedere docent aangaat.

BEWUSTWORDING

Maatschappijleer en maatschappijwetenschappen lenen zich uitstekend voor mediawijsheid. Naast dat *massamedia* een van de examenonderwerpen is, is het bewust zijn van en het gebruik van media aan de orde van de maatschappijleerdag, zoals bij de bespreking van de actualiteit. Wegwijs worden op het *world wide web*, op plekken anders dan de muziek-, *social media*- en blog-sites (dus plekken waar leerlingen normaal niet zo snel komen), is echter iets dat je moet leren. Net zo goed als leerlingen hebben moeten leren hoe de bibliotheek is opgebouwd en hoe je via een catalogus iets kunt opzoeken, moeten ze ook leren hoe ze met

Eli Pariser (foto: Knight Foundation)

het internet omgaan. Leerlingen hebben al snel de neiging om Wikipedia als eerste en voornaamste bron te gebruiken. Dat is 'superhandig'. Om leerlingen zich er echter bewust van te maken dat die stroom van informatie ook onjuiste en onbetrouwbare informatie bevat - en dat er soms nog veel meer relevante(re) informatie te vinden is dat de eerste 'hits' van je zoekopdracht - is in onze gemedialiseerde samenleving van groot belang.

FILTER BUBBLE

Zoals de boeiende TED-talk van Eli Pariser over de 'filter bubble' laat zien, ontbreekt het momenteel op het internet aan ethische journalistieke normen en wordt ons eigen wereldbeeld steeds meer bevestigd door de trend van gepersonaliseerde websites. Google, Yahoo, Facebook, maar ook vele andere websites bieden steeds vaker gepersonaliseerde content aan. Op het eerste gezicht lijkt daar niet veel mis mee' (het is immers fijn dat een dergelijke site een beetje met je meedenkt en je voor jou relevante informatie laat zien), maar het gevaar ligt op de loer dat je alleen nog maar informatie krijgt voorgeschoteld die je eigen wereldbeeld bevestigt en dat falsificatie ver is te zoeken. Volgens Pariser zijn we met internet weer een beetje terug bij de tijd voor de journalistieke ethiek. Journalistieke normen zijn opgesteld om er zeker(der) van te zijn dat objectief nieuws wordt geleverd. Daar hoort bij dat de gebruiker via deze kanalen nieuwe onderwerpen binnen krijgt, en ook andere standpunten dan zijn eigen mening en dat hij hiervan iets kan leren. De algoritmen die de gepersonaliseerde informatie berekenen en aanbieden missen deze ethische overwegingen en bieden enkel de informatie aan die helemaal bij de zoeker past en zijn mening voornamelijk bevestigt in plaats van deze ook kritisch toetst. Zo ontstaat er een soort *filter bubble* die afwijkende informatie buitenhoudt.

PERSONALISEREN

Als test liet Pariser twee vrienden op verschillende plekken in de wereld en met verschillende interesses op precies hetzelfde moment bij Google de zoekterm 'Egypte' invullen. Ze kregen wisselende zoekresultaten op basis van hun surfgeschiedenis. De ene vriend kreeg zoekresultaten gericht op toeristische trekpleisters, terwijl de andere vriend resultaten kreeg over de politieke crisis in Egypte. Dit zijn grote verschillen. Google zou 57 signalen gebruiken om de zoekresultaten te personaliseren, zoals de zoekgeschiedenis, de computer en browser die we gebruiken en onze locatie en leeftijd.

TRUC

Onlangs is hier met havo-4-leerlingen van het Montessori Lyceum Amsterdam aandacht aan besteed tijdens een workshop *Zoeken op internet*. In de workshop werd de werking van Google (of elke andere zoekmachine) uitgelegd en werd er besproken hoe aan de lijst met zoekresultaten al kan worden afgelezen welke bronnen wellicht interessant en betrouwbaar kunnen zijn en welke niet...zonder er nog op te klikken. Hierbij werd gekeken naar titel, maker, URL, datum en zoekwoorden die in het zoekresultaat zijn gevonden. Ook kwamen trucs aan bod waarmee gericht kon worden gezocht. Taalhistoricus en journalist Ewoud Sanders schreef het boekje *Slimmer zoeken op het internet*. *Eerste hulp bij e-onderzoek* met veel informatie en handigheidjes die eigenlijk iedere docent en leerling zou moeten weten (er komt ook een versie *Eerste hulp bij het schrijven van een profielwerkstuk*). Een van die trucjes is het gebruik van dubbele aanhalingstekens ("...") die opdracht geven om sites weer te geven waar niet alleen de gezochte woorden in voorkomen, maar ook precies in die volgorde. Zo geeft de zoekterm 'waar komt criminaliteit vooral voor' 4,4 miljoen (!) resultaten, maar telt de zoekterm "waar komt criminaliteit vooral voor" maar vier resultaten. Deze trucjes zijn voor leerlingen (en docenten!) vaak nieuw, maar kunnen enorm helpen bij het vinden van de juiste en ook betrouwbare informatie op het internet.

ONDERSTEUNING

We hebben bekeken hoe Google aan inkomsten komt en besproken wat de effecten hiervan kunnen zijn op de zoekresultaten die ze geven. Niet alle leerlingen waren op de hoogte van de commerciële insteek van Google. Dit terwijl alle leerlingen aangaven Google als voornaamste zoekmachine te gebruiken (of een enkele keer een andere 'als de computer verkeerd was ingesteld'). Ook kwamen enkele handige functies van Google aan bod. Zo kenden maar weinig leerlingen de zoekhulpmiddelenknop bovenaan de pagina waarmee de zoekresultaten verfijnd kunnen worden bijvoorbeeld per taal en/of periode. Nog minder leerlingen kenden de sites *scholar.google.com* (of *.nl*) en *books.google.com*, waar respectievelijk wetenschappelijke artikelen en boeken kunnen worden gevonden. Deze sites zijn ontzettend handig voor het schrijven van profielwerkstukken. Leerlingen gaven naderhand aan dat hoewel ze van tevoren dachten dat ze alles wel wisten, toch veel nieuwe dingen hadden geleerd. De ervaring leert wel dat het belangrijk is om dit soort vaardigheden aan een thema te koppelen, zodat leerlingen direct zien wat ze er aan hebben. Ons mooie vak leent zich daar goed voor. Reden temeer om eens in de trucjes en handigheidjes te duiken, u eens te verdiepen in de werking van veelgebruikte sites. Onze leerlingen gebruiken het al, maar moeten vaak nog worden begeleid om de juiste keuzen te maken. Wij kunnen ze daar bij helpen! ♦

MEER WETEN OVER MEDIAWIJSHEID, ZOEKEN OP HET INTERNET EN/OF DE 'FILTER BUBBLE'?

Filter bubble

www.ted.com/talks/eli_pariser_beware_online_filter_bubbles

Mediawijsheid competentiemodel

www.mediawijzer.net/competentiemodel

Ewoud Sanders

www.ru.nl/publish/pages/536079/eerste_hulp_bij_googelen.pdf

Wetenschappelijke artikelen

<http://scholar.google.nl>
(erg handig bij profielwerkstukken!)

Boeken

<http://books.google.com>
(de grootste online bibliotheek)

Nieuws

<https://news.google.nl>

Joosje Hoop is verbonden aan het Montessori Lyceum Amsterdam.

IN GESPREK MET CRIMINOLOOG CYRILLE FIJNAUT

'DE INDRUK IS DAT HET KAN'

Rechters leggen coffeeshophouders geen straf op en een aantal burgemeesters pleit voor de legalisering van cannabis om de drugscriminaliteit in te dammen. *M&P* ging met de kritische hoogleraar Cyrille Fijnaut in gesprek over het gedoogbeleid.

IVO PERTIJS

In discussies over het drugsbeleid worden drie begrippen voortdurend gebruikt: gedogen, reguleren en legaliseren. Toch gaan betrokkenen vaak slordig om met deze begrippen, vertelt hoogleraar Cyrille Fijnaut op de campus van Tilburg University. 'Bij gedogen heb je een wettelijke bepaling. Je sluit als het ware een compromis als het gaat om de naleving daarvan door mensen dan wel de handhaving door de overheid. Dat gebeurt in Nederland via het opportuniteitsbeginsel van het Openbaar Ministerie (OM). "Aan gronden aan het algemeen belang ontleend", zoals de wet dat zegt. In zowel positieve als negatieve zin kan het OM afzien van strikte handhaving van een bestaande regel. Als je het hebt over legalisering, dan heb je het over iets dat niet wettelijk is geregeld, maar dat je wel wettelijk wilt regelen. Dat is een stap voorafgaande aan het gedogen', zegt Fijnaut. Om te gedogen moet je volgens de hoogleraar eerst een regel hebben. In dit verband is een derde term van belang, namelijk reguleren. 'Is gedogen niet een vorm van reguleren?', vraagt de hoogleraar zich hardop af, waarop hij direct zelf antwoordt: 'Nee, dat is het niet, want bij gedogen gaat het om het compromis bij de naleving dan wel de handhaving, maar het opportuniteitsbeginsel is niet bedoeld om de werking van markten te regelen. Het kan ook niet zover worden opgerekt dat een strafbepaling niets meer betekent. Als je iets wilt reguleren, dan moet je het eerst legaliseren. Of zoals Amerikaanse rechts-sociologen het zeggen: *"something that is illegal, you can't regulate"*. Daarna kun je het nog op duizenden manieren reguleren. In het kader van de drugsdiscussie zijn mensen kopschuw van de term legaliseren, omdat het iets in de Nederlandse

verhoudingen in zich heeft van "dan is de bok los". Dat is volgens mij een volstrekt onjuiste associatie'.

GOKKEN

Fijnaut maakt een vergelijking met kansspelen: 'Tot in de jaren zeventig en tachtig waren er in Nederland een hele hoop illegale kansspelen. Op een gegeven moment heeft men gezegd dat dit type kansspelen wel moest worden gereguleerd. De wetgever heeft eerst de kansspelen als zodanig gelegaliseerd om vervolgens in de Wet op de kansspelen aan te geven hoe de regulering eruit ziet. Aan de ene kant werd op basis van deze wet Holland Casino georganiseerd en daarmee de casinospelen gereguleerd. Aan de andere kant hield je natuurlijk een aantal illegale casino's over. Die zijn fiscaal en strafrechtelijk aangepakt. Dan praat je over de Golden Ten in de jaren tachtig en negentig. Rond het jaar 2000 waren er weer circa 110 kleinere illegale casino's in Nederland. Vervolgens zijn die met vereende krachten (Belastingdienst, gemeente, politie en justitie) aangepakt'. Volgens Fijnaut moet de zwarte markt wel onder de duim worden gehouden om de gereguleerde markt te beschermen: 'Legalisering wil niet zegen dat het één grote vrijbuitery wordt. De integriteit van de gereguleerde sector moet je bewaken zoals bij de kansspelen: hoe integer blijft het spel? Kun je er als speler van op aan dat het spel op een betrouwbare en integere wijze wordt gespeeld? We hebben in Nederland niet voor niets een autoriteit kansspelen gekregen'.

VERENIGDE STATEN

Terug naar het drugsbeleid. In twee staten van de Verenigde Staten is de wietteelt gelegaliseerd en ook Uruguay legali-

seerde cannabis. Nederlandse voorstanders van de legalisering van de wietteelt en -verkoop verwijzen vaak naar deze voorbeelden. Daarbij zien ze volgens Fijnaut een aantal zaken over het hoofd: 'In de Verenigde Staten is geld het enige motief voor legalisering. Ik sprak laatst iemand die betrokken was bij de wetgeving in Colorado. Hij zei dat de eerste en voornaamste reden voor legalisering fiscaal was. De bodem van de staatskas is in zicht en belasting heffen is het laatste dat je in Amerika doet. Op deze manier kun je toch de staatskas spekken'. Op federaal niveau blijven de Verenigde Staten nog altijd trouw aan de verdragen van de Verenigde Naties. 'De federale strafwetgeving op het gebied van *controlled substances* wordt vooralsnog niet gewijzigd. Op dit moment zijn er vier staten die cannabis hebben gelegaliseerd of willen legaliseren voor recreatief gebruik. In mijn ogen is dit hypocriet en dubbelzinnig. Op federaal niveau houdt de overheid de schijn hoog dat men het niet legaliseert, maar ondertussen accepteert men dat enkele staten het wel doen. Als je dus naar Amerika verwijst, dan moet je wel weten wat je zegt', aldus Fijnaut. De vergelijking met Nederland gaat volgens de hoogleraar op een aantal punten mank: 'Het drugsbeleid in Nederland was altijd ingegeven door de volksgezondheid. Dat was de primaire invalshoek. Daarnaast, als een legalisering of regulering in een lidstaat van de Europese Unie uit de klauwen loopt, dan is er geen supranationale rechtsmacht in de Europese Unie. Als er in de Verenigde Staten grote niet-vergunde cannabisplantages in de bergen van Colorado zijn, dan grijpt de federale overheid gewoon met machtsmiddelen in. Tot en met de *special forces* van de mariniers!'

BURGEMEESTER

Fijnaut benadrukt dat ook Nederland zich, net als de Verenigde Staten, aan de drugsverdragen van de Verenigde Naties moet houden: 'Nederland heeft die zelf geratificeerd waarbij het geen voorbehoud heeft gemaakt met betrekking tot de wietteelt'. Ook in de Europese Unie zal Nederland met andere lidstaten rekening moeten houden. 'Neem de plannen van de Nederlandse burgemeesters die nu zo stampij maken. Ik begrijp hun probleem wel, dat onderschat ik niet, maar het is niet de bedoeling om dat op eigen houtje te regelen. Als je kijkt naar de plannen die de burgemeesters maken, dan staat er dat ze hard op willen treden tegen diegenen die buiten het gereguleerde kader vallen. Als ze dat daadwerkelijk menen en voor elkaar krijgen, dan gaat een deel van die telers naar België of Duitsland. Ze wachten niet tot de Heerlense burgemeester Depla ze in hun kraag grijpt! De telers wijken nu al voor een deel uit. In België klagen ze steen en been over door Nederlanders georganiseerde wietteelt. Je moet er ook rekening mee houden dat diegenen die in België en Duitsland telen dat ook voor een deel voor de Nederlandse markt - ook de zwarte markt - doen als ze geen toegang tot de gereguleerde markt krijgen. Dan heb je toch weer het buitenland nodig.'

WIETPOLDERS

De afgelopen maanden worden vooral de zuidelijke provincies genoemd als het om bevoorrading van Nederlandse coffeeshops gaat. Fijnaut haalt zijn schouders op: 'Feit is dat men in andere delen van het land, zeker in de Randstad, niet zo nauw kijkt. In was jaren betrokken bij de aanpak van de misdaadproblematiek in de binnenstad van Amsterdam. Als je kijkt naar de schattingen van de Amsterdamse politie van het aantal wietplantages dat in Amsterdam en omgeving staat en nodig is voor de bevoorrading van coffeeshops, dat zijn hele groene vlaktes. Men geeft er geen prioriteit aan, ook niet aan de wietkwekers in woonwijken. Soms wordt er tot in de Van Baerlestraat wiet geteeld! Er moet eerst sprake zijn van brandgevaar of wateroverlast voordat er wordt ingegrepen. Voor de rest laat men het betijen. Ik ga niet ontkennen dat er in Noord-Brabant veel wordt geteeld, maar het is niet zo dat de rest van het land er zo maagdelijk bij ligt. Dat is een totale misvatting. We hebben eens uitgerekend wat die Amsterdamse coffeeshops op jaarbasis nodig hebben. Dat zijn hele polders wiet. Een deel komt uit Brabant, maar een groot

'Nederland moet zich, net als de Verenigde Staten, aan de drugsverdragen van de Verenigde Naties houden' (foto: Ashton)

deel komt uit de Amsterdamse buitenwijken en de brede regio. Als je niet kijkt, dan zie je het niet.'

TWEEWEGSTEKKER

Wat critici blijkbaar ook ontgaat, is dat het cannabisgebruik onder Nederlandse scholieren in vergelijking met andere landen relatief hoog is. Het gaat daarbij om zowel actuele als frequente cannabisgebruikers onder de 15- en 16-jarigen. Fijnaut: 'Ondanks al die mooie verhalen schort er iets aan de voorlichting. Misschien heeft het te maken dat door al die coffeeshops de aanwezigheid van cannabis en het gebruik daarvan zo genormaliseerd is. Voor jonge mensen is het moeilijk in te zien dat het verkeerd is. Als je dit zegt, dan gaan fans van coffeeshops op hun achterste poten staan. De stap van niet-gebruik naar wel-gebruik is erg klein. Neem Amsterdam: je komt coffeeshops overal tegen. Wat zou er dan verkeerd aan zijn? De indruk is dat het kan. Voor ouders is het niet eenvoudig om te zeggen dat het niet goed is.' De oplossing is meer preventie. 'Het is nu niet indringend genoeg. Als we ons laten leiden door hersenspecialisten, dan zouden we de leeftijdsgrens misschien wel tot 21 jaar moeten ophogen. Het zijn niet alleen de gebruikers, maar ook de *pushers*. Het gaat niet alleen om de grote jongens die

telen. Tot op het laagste niveau wordt er geld aan verdiend. Hoe meer mensen gebruiken, des te beter. Het is een tweewegstekker. Bier en tabak kun je moeilijk zelf produceren, maar cannabis is gemakkelijk te telen. Je kunt het praktisch overal telen, alleen niet in de Sahara of op Antarctica', aldus de hoogleraar. Niettemin vindt Fijnaut dat mensen wel voor eigen gebruik mogen telen: 'Maar je mag er geen handeltje uit slaan. Het is ook de kwestie van de verhouding tussen burger en staat. Hoe ver wil je dit als staat verbieden en tegengaan en voor elke voordeur een politiemans zetten die de gewoonten in de gaten te houden?'. Daarom stelt Fijnaut zogenoemde cannabisclubs voor: 'Als je een club maakt, dan controleer je de voor- en achterdeur. Creëer clubs met een pas. De clubleden telen aan de achterdeur wat ze aan de voordeur oproken. Het is niet zo dat als je reguleert geen toezicht hebt. In onze wereld krioelt het van de toezichthoudende organen en die kunnen er ook voor deze clubs komen'. ♦

Samen met Brice De Ruyver schreef Cyrille Fijnaut het boek De derde weg - een pleidooi voor een evenwichtig cannabisbeleid (2014). Het boek is verkrijgbaar via www.intersentia.be.

VOX populi

'ENERGIEDRANKJES MOETEN WORDEN VERBODEN'
LEERLINGEN VAN HAVO-5 VAN HET ZELDENRUST-STEELANTCOLLEGE IN TERNEUZEN

BAS BANNING

JULIA (16)

HET WORDT NIET VEEL GEDRONKEN

'Ik vind dat niet per se, eigenlijk. Ik denk dat op onze school niet heel veel wordt gedronken. Op gala's worden er wel energiedrankjes verkocht, maar dat wordt niet door school georganiseerd.'

EVELIEN (16)

ZELF MAAR BESLISSEN

'Ik vind dat het bestuur van de school dat zelf moet bepalen. Bijvoorbeeld als het verkeerd is gelopen met bepaalde leerlingen, dat hoeft niet over heel het land. Ik zie nog geen problemen dat mensen zo heel veel drinken. Er wordt wel op fuiven geschonken. Bij de eerste en de tweede wordt dat bijvoorbeeld gedaan, maar dat is één pak en als het op is, is het op. Ik heb echt zoets van: Als je het zelf drinkt, weet je wat de effecten ervan zijn. Dat moet je zelf maar beslissen.'

JESPER (16)

MEENEMEN NAAR SCHOOLREIZEN

'Ik denk het niet. Het is je eigen keuze, je bent oud genoeg, vind ik. Ik zie er af en toe wel iemand mee lopen. Ik heb nog nooit echt problemen ervan gezien. Je mag het zelfs meenemen naar schoolreizen. Dat is geen probleem.'

DE WERKVLOER

DE M VAN MONTESSORI

Twee dagen ging ik met collega's de hei op. De opdracht was om de *M* van Montessori voor onze school opnieuw te ontdekken, op te poetsen en wellicht aan te passen aan de moderne tijd. Het werden twee inspirerende dagen, waarop we los van de waan van de dag, over ons werk nadachten. Het voert te ver om hier al onze bevindingen te delen. Wel wil ik de invloed beschrijven die deze twee dagen direct op mijn eigen lesgeven hebben gehad.

VERANTWOORDELIJKHEID

Op de hei realiseerde ik me weer wat mijn valkuil is. Zodra leerlingen inzakken en zich passief opstellen, ga ik steeds harder trekken en word ik steeds actiever. Resultaat: leerlingen hebben een uurtje zitten relaxen en ik ben bekaf en chagrijnig. Dat kan anders en dat wist ik al, maar na die twee dagen besloot ik deze koe weer eens bij de hoorns te vatten. Zeker ook omdat het natuurlijk verre van Montessori is dat niet de leerling, maar de docent verantwoordelijkheid voor het leerproces van de leerlingen neemt. Nu wil ik niet beweren dat docenten daar in het geheel niet verantwoordelijk voor zijn, maar u snapt zeker wel dat Maria graag zag dat een leerling zijn eigen leerproces ter hand nam, daarin begeleid door een leraar... en dat is heel iets anders dan wat er zich soms in mijn lessen afspeelt.

VERBETERING

Kleine veranderingen voerde ik door en het resultaat is verbluffend, mag ik wel zeggen. Al klinkt dit laatste wel heel erg als een reclameslogan. Een voorbeeld. In mijn examenklassen oefenen leerlingen met oude examenopgaven. Die moeten ze voor een volgende les maken en dan bespreek ik de antwoorden klassikaal. Standaard heeft een deel van de leerlingen de opgaven niet gemaakt. Ik zucht zodra ik daarachter kom, mopper wat en begin de bespreking, de betreffende leerlingen steeds overslaand. Zij steken dan ook weinig op van de bespreking. In de nieuwe situatie verdeel ik de leerlingen in groepjes van vier leerlingen en geef ze per groepje de antwoorden. Zij vergelijken hun antwoorden onderling en met de van mij gekregen antwoorden. Als er vragen rijzen, ben ik er om ze te helpen. De leerlingen die de opgaven niet hebben gemaakt, maken dze tijdens de les en kijken ze op een ander moment zelf na. Al na twee lessen hadden alle leerlingen hun opgaven gemaakt. Tijdens de les waren ze uitgebreid met elkaar in gesprek over de stof. De leerlingen hadden de verantwoordelijkheid genomen voor hun eigen leerproces en waren van de tribune af. Zo simpel is het dus!

FACILITEREN

Waarom schrijf ik dit allemaal op? Omdat er tegenwoordig zoveel onvrede is binnen en over het onderwijs. Een afrekencultuur is het onderwijs binnengedrongen, zo lijkt het, waarin maar één ding telt en dat zijn resultaten. Alles wordt uitgedrukt in platte meetbare eenheden en vastgelegd in zogeheten *Vensters voor verantwoording*. Een echt inhoudelijk debat over wat in het huidige tijdsgewricht goed onderwijs is, ontbreekt. Van een collega kreeg ik naar aanleiding van de tweedaagse het boek *...en denken!* dat gaat over *bildung* (door de auteurs bewust geschreven zonder hoofdletter). Ik ben er net in begonnen en nu al enthousiast. Rekenen en taal zijn vaardigheden die van leerlingen kunnen worden geëist, aldus de schrijvers, en die moeten op initiatief van de leraar worden aangeboden. Bij de intensieve leerprocessen, die van wezenlijk belang zijn, maar niet in kwantitatieve data zijn uit te drukken, faciliteert de leraar om de ontwikkelingsgang van leerlingen te kunnen realiseren. Een absolute aanrader voor iedereen die in het onderwijs werkzaam is en zich weer eens in de inhoud wil verdiepen en daar inspiratie uit op wil doen. ♦

Anique ter Welle

Gerard van Stralen & René Gude (red.), *... en denken!* (ondertitel: *bildung voor leraren*), ISVW Uitgevers, Leusden, 2012

TWEETALIG ONDERWIJS BIEDT EXTRA KANSEN

MAATSCHAPPIJLEER IN HET ENGELS

Binnen het tweetalig onderwijs (tto) leent maatschappijleer zich, als een van de weinige vakken in de bovenbouw, er bij uitstek voor om in het Engels te worden gegeven. Steeds meer scholen doen dat nu ook, meestal onder de naam *Social Studies*.

WOLTER BLANKERT

In het zo bewogen jaar 1989 deed het tweetalig onderwijs zijn intrede in Nederland. De overheid stelde zich positief op bij dit eigen initiatief van scholen en verzocht het Europees Platform de verdere ontwikkeling te stimuleren, maar onthield zich van wet- of regelgeving. Toen het aantal deelnemende scholen stormachtig begon te groeien, vonden de scholen zelf het raadzaam een gemeenschappelijke standaard te hanteren om hun 'keurmerk' te bewaken; een nieuwe taak voor het Europees Platform. Het gaat nu om ongeveer 120 vwo-afdelingen. Sinds enkele jaren is de tto-hausse naar de havo (bijna 50 scholen) overgeslagen en in iets mindere mate naar het vmbo (tien scholen). Bij maatschappijleer gaat het, als bovenbouwwak, nu nog vooral om het vwo.

De tto-standaard schrijft voor dat in de onderbouw minimaal de helft van de lessen in het Engels wordt gegeven. In de bovenbouw duikt dat percentage omlaag, omdat het ondoenlijk is leerlingen in het Engels op de centrale examens voor te bereiden. Voor maatschappijleer speelt dat niet.

SOCIAL STUDIES

Bij een combinatie met andere eisen of vakken kan dit tot extra lesuren leiden. De tto-standaard schrijft namelijk voor dat leerlingen zich intensief met de *Europese en Internationale Oriëntatie* (EIO) bezighouden om een complete internationale leerweg te bieden, dus meer dan alleen een *near native* beheersing van het Engels. Sommige scholen kiezen voor EIO als apart vak, veelal te verzorgen door de docent maatschappijleer, naast activiteiten buiten de lessen. Uit het reguliere programma verdwenen thema's als Europese eenwording, ontwikkelingssamenwerking en milieu krijgen zo weer volop aandacht. Ook de Engelse examens of *tests*, waaraan leerlingen als hard bewijs van hun kunnen deelnemen, bieden aanknopingspunten. De via internet aangeboden modules van *Cambridge Global Perspectives* - primair gericht op kritisch denken en andere vaardigheden - bieden aansprekende

mogelijkheden voor alle vakken, maar in de praktijk vooral voor *Social Studies*. Hierdoor neemt dit vak op heel wat tto-scholen een meer centrale plaats in dan het reguliere maatschappijleer. In dit artikel komen vertegenwoordigers van twee scholen aan het woord.

TAALVAARDIGHEID

Johanan de Vos, docent maatschappijleer, *Social Studies* en *Global Perspectives* aan Christelijke Scholengemeenschap Vincent van Gogh in Assen: 'Wij gebruiken de methode *Getting to know Dutch society*, de vertaling van *Thema's* van Essener. Natuurlijk maak ik daarnaast gebruik van veel eigen materiaal, maar voor het schoolexamen staat het boek centraal. Ik houd wel in de gaten of er iets anders op de markt komt. Het is een stevige methode wat theorie betreft, maar dat is in mijn opvatting niet het voornaamste in ons vak. Het grote probleem is dat methoden snel gedateerd raken vanwege de veranderende samenleving. Wat dat betreft bestaat er geen verschil met de Nederlandse variant.

Hoewel we al in de onderbouw een groot Europees project hebben, met een bezoek aan het Europees Parlement, blijft EIO een onmiskenbaar onderdeel van *Social Studies*. Het leeuwendeel daarvan komt voor rekening van de module *Global Perspectives* die ik ook verzorg, met veel raakvlakken met *Social Studies*.

Bij mijn tto-lessen doen zich grofweg twee problemen voor: Het Engels spreken met Nederlandse kinderen over Nederland komt soms wat geforceerd over. Een vak waar het gesprek en af en toe een flinke discussie centraal staan, wordt wel eens gehinderd door het gebrek aan vertrouwen in eigen taalvaardigheden. Dit heeft vooral te maken met de persoonlijke dimensie van het Engels en het uiten van je overtuigingen. De leerlingen zijn uitstekend in staat om hun mening rustig te verwoorden, maar wanneer het om een levendig debat gaat krijgen sommige leerlingen daar meer moeite mee. Ook hier moet je als docent de juiste balans vinden.'

Mar Robillard en Eddy Reijers onder een kunstwerk van tto-leerlingen (foto: Wolter Blankert)

VAKINTEGRATIE

Op het Stedelijk Lyceum Zuid in Enschede is tweetaligheid volledig ingeburgerd. De in de Verenigde Staten geboren en getogen Mar Robillard ging in Nijmegen studeren en voltooide daar de eerstegraads lerarenopleiding maatschappijleer. Zij woont nu in Münster en geeft haar lessen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen in het Nederlands (buiten het tweetalig onderwijs). Alleen haar EIO-uren gaan in het Engels. Op haar vorige school (het Maasland College in Oss) deed zij ruime ervaring op met tweetalig onderwijs en zette zij het landelijk netwerk Social Studies op, waarbinnen docenten ervaringen en materialen uitwisselen. Haar collega Eddy Reijers neemt de tto-bovenbouw voor zijn rekening.

Eddy Reijers: 'Als methode gebruiken we *Bricks Social Studies*, die speciaal voor het tweetalig onderwijs is geschreven. Hoewel ik ook geschiedenis geef, vind ik deze methode te historisch met te weinig samenleving erin. Er is een herdruk beloofd waarin dit wordt bijgesteld. Politieke verhoudingen komen overigens goed uit de verf. Social Studies staat voor twee uur op het rooster, in de vierde klas. Daarnaast verzorg ik de uren EIO, steeds één uur in de drie bovenbouwklassen. Zo komen alle internationale thema's aan bod, met daarnaast ruimte voor

projecten. We gebruiken de boekjes van het Europees Platform over de Europese Unie en over globalisering en tal van andere materialen. Een excursie naar de instellingen in Brussel is een vast programmapunt dat in het kader van geschiedenis met een bezoek aan Ieper wordt gecombineerd. In de vijfde klas vindt een leerlingenuitwisseling met Spanje plaats en de voorbereiding daarop valt binnen EIO. Ook hier geldt een heel motiverende integratie van vakken'.

Mar Robillard: 'Voor Social Studies hebben wij nu regelmatig landelijke *subject meetings* met in principe alle docenten die dit vak geven. In de praktijk wisselt het gezelschap vanwege de uiteenlopende agenda's. Via Facebook onderhouden we verder contact, waarbij we elkaar op nieuwe materialen wijzen en elkaar vragen zelf ontwikkeld materiaal uit te proberen. In Amerika staan docenten tamelijk los van hun methode en bij tweetalig onderwijs is dat ook meer het geval dan bij het reguliere Nederlandse onderwijs. De meeste docenten vinden het erg bevredigend als ze creatief kunnen zijn en tweetalig onderwijs vraagt daar eigenlijk om. Het is ook meer dan je vak in het Engels geven, je draagt heel gericht bij aan de taalverwerving en het denkproces van leerlingen. Dat doe je in het Nederlands natuurlijk ook, maar minder bewust'. ♦

HOE WORD JE TTO-DOCENT?

In de eerste plaats moeten er uren beschikbaar zijn en dient de docent bevoegd te zijn voor maatschappijleer. Daarnaast is een goede beheersing van het Engels noodzakelijk. Als die beheersing boven elke twijfel verheven is (bijvoorbeeld als *native speaker*) is een extra diploma overbodig. Anders wordt het behalen van het *Cambridge proficiency certificate* verwacht. Dat laatste is niet nodig als meteen een tweetalige opleiding wordt gevolgd. Dat kan aan de Universiteit van Utrecht, waar Gerrit Jan Koopman de Engelstalige variant van de lerarenopleiding (alle vakken) coördineert. Afronding hiervan levert een bevoegdheid op om zowel in het Nederlands als in het Engels les te geven. Ook de Leidse universiteit biedt deze mogelijkheid. Tweedegraadsopleidingen worden verzorgd door Fontys te Tilburg en door de Hogeschool van Amsterdam. (zie: www.europeesplatform.nl/tto/trainingsinstituten/nederland).

NEDERLANDSE DOCENTEN BEGELEIDEN INDIASE COLLEGAE

LES IN EEN OMGEBOUWDE KOEIENSCHUUR

India is uitgebreid in het nieuws vanwege het ruimteproject van ruim een miljard dollar en de opmars van Bangalore, de *siliconvalley* van India. Ook voor callcenters schakelen westerse bedrijven steeds vaker Indiërs in. Men zou bijna gaan denken dat het hele onderwijssysteem in India van hoog niveau is en iedereen daar gebruik van kan maken. Niets is echter minder waar. Douwe van Domselaar werkte in oktober op een school op het Indiase platteland en zag met eigen ogen hoe het onderwijs voor kasteloze kinderen is.

DOUWE VAN DOMSELAAR

Sluit uw ogen en stel u het volgende voor: een landschap zoals in *Out of Africa*, een oude koeienschuur met beige lemen muren omgebouwd tot schoolgebouwtje met twee lokaaltjes van drie bij drie meter, een docent zonder enige opleiding en lesplan en 35 kinderen van 3 tot 9 jaar zonder passende onderwijsmaterialen. Tel daar een benauwende temperatuur van 38 graden en de hele dag in kleermakerszit op een extreem vies vloerkleed onder een lekkend dak bij op en ik heet u welkom in Kangi Phala, het dorpsschooltje waar ik een aantal maanden heb gewerkt.

BUITENLANDSE INTERVENTIE

Het kastestelsel in India is sinds 1950 verboden, maar theorie en praktijk lopen uiteen. Wie voor een dubbeltje geboren wordt, wordt op het platteland nog steeds geen kwartje. Het onderwijs aan kasteloze kinderen is daar op zijn zachts gezegd minimaal (als het er überhaupt al is) en de economische situatie van de meeste kastelozen gezinnen is dermate erbarmelijk dat de kinderen eerder naar de fabriek gaan dan naar school. In de deelstaat Rajasthan is Edukans met lokale partner Seva Mandir begonnen met het opzetten van scholen op plekken waar de Indiase overheid geen scholen neerzet en waar voor kasteloze

Leerlingen mogen om de beurt iets op het krijtbord zetten (foto: Douwe van Domselaar)

Giechelende leerlingen wachten op docent Harish (foto: Douwe van Domselaar)

gezinnen nauwelijks onderwijsfaciliteiten zijn. Op deze school leren de kasteloze kinderen lezen, schrijven en rekenen.

In het land der blinden is eenoog koning en dat geldt ook voor de docenten op deze scholen. Zij hebben zelf nauwelijks educatie gehad (want zelf ook kasteloos) en staan voor de klas omdat zij net even boven de rest van hun mededorpingen uitsteken. Hun inzet is enorm maar de effectiviteit van de lessen is daarentegen minimaal. Omdat de Indiase overheid ontkent dat deze problemen bestaan (immers, het kastenstelsel bestaat niet meer en ieder kind heeft volgens de wet recht op onderwijs), verandert zonder interventie vanuit het buitenland niets aan de situatie. Deze interventie wordt door de Indiase overheid behoorlijk tegengewerkt (toestaan zou namelijk de erkenning van dit grote probleem zijn), maar is wel noodzakelijk. Immers veel kasteloze kinderen gaan nog steeds niet naar school (ook al is deze soms gratis) omdat zij de verplichte uniformen of boeken of het smeergeld gewoon niet kunnen betalen. Mijn opdracht als werelddocent¹ is even simpel als lastig: coach een lokale docent in korte tijd zeer intensief en zorg dat het onderwijsniveau daar verbetert.² Terug naar Kangi Fhala en 'mijn' schooltje...

DRIE SOMMEN

Ondanks dat we goed zijn voorbereid valt de eerste dag op school me zwaar. De kleermakerszit, de hitte, het vuil, de armoede, de overvolle klaslokaaltjes (nou ja, lokaal...), maar ook het niveau van de docent Harish. Hij doet vreselijk zijn best maar de effectiviteit is minimaal. Hij staat naast zijn krijtbord en schrijft daar af en toe wat op. Het grootste deel van de leerlingen doet niet mee. Waarom zouden ze ook? Harish stelt telkens dezelfde vraag: 'Wie weet het antwoord op...?' en telkens is er hetzelfde handjevol leerlingen dat de hand opsteekt. Zij krijgen om en om een beurt en mogen vervolgens iets op het krijtbord neerzetten. De rest van de leerlingen zit erbij, kijkt ernaar en krijgt geen aandacht. Nadat de leerling iets op het bord heeft geschreven gaat hij weer zitten en doceert Harish verder. Soms krijgen de leerlingen de opdracht om iets van het bord over te nemen. Een aantal heeft een schriftje en een pen, een ander deel alleen een leitje en een krijtje. Het overnemen gaat tergend langzaam en de snellere leerlingen moeten lang op de zwaksten wachten. Na circa drie kwartier laat Harish de klas achter om in het tweede

lokaaltje les te geven. De temperatuur stijgt ondertussen flink en de benauwdheid is echt godvergeten. Zweet komt uit poriën waarvan ik niet eens wist dat ik ze had. De kinderen lijken nergens last van te hebben en zitten de schooldag uit. Aan het einde van de lesdag is de leeropbrengst minimaal. Drie sommen en wat info over dieren in de jungle.

INTERCULTUREEL COMMUNICEREN

Als alle kinderen zijn vertrokken bespreek ik met Harish wat ik heb gezien. Dat is niet gemakkelijk. Ten eerste omdat we een taalprobleem moeten overbruggen (hij spreekt geen Engels en ik geen Hindi) en alles met behulp van een tolk verloopt. Ten tweede omdat onze cultuur verschilt. Ik ben een blanke man van 46 en hij is kasteloos en 38 jaar. Hij wil telkens zijn respect betuigen door mijn voeten aan te raken, maar dat wil ik niet. Ten derde omdat onze manier van praten uiteenloopt. Edukans heeft ons geleerd om met complimenten te beginnen en flink wat 'om de hete brei heen' te praten alvorens de boodschap over te brengen. Dit lukt aardig en we maken een plan dat ik die avond nog ga uitwerken. Na het gesprek reis ik terug naar mijn slaapplek, een kamertje in een klein medisch centrum in de buurt van het schooltje. Harish loopt eerst nog zeven kilometer (!) naar huis en gaat 's avonds nog het land op of een atelier in om de kost bijeen te schrapen. Eenmaal in het medisch centrum begin ik met de uitwerking van de lesverbeteringen. Eigenlijk heeft deze docent vooral behoefte aan de absolute basis. Beurten geven, lessen voorbereiden, complimenten geven, zorgen dat de ene klas wat te doen heeft als de andere les krijgt, maar vooral vermindering van de wachttijd voor de leerlingen. Edukans heeft ons op het hart gedrukt niet in Nederland al plannen en lessen voor te bereiden omdat dit, gezien de grote lokale verschillen, totaal zinloos is. Dat is inderdaad het geval. Mijn Nederlandse collega's treffen een aantal kilometers verderop totaal andere scholen aan. Sommige met tafels en stoelen, andere met leermiddelen, weer andere met twee docenten op drie klassen en in alle andere variaties.

VOOR- EN NADOEN

De lesdagen verlopen vervolgens volgens hetzelfde stramien. Ik doe dingen voor en Harish doet het dan na, we evalueren

en we verbeteren. Dit gaat in hoog tempo. Harish is een snelle gretige leerling en zijn leercurve is enorm. Ook de leerlingen zien de verandering tot stand komen. Waar ze eerst braaf en stil waren doen ze nu volop mee in de lessen. Ze roepen om een beurt te krijgen en applaudisseren als een medeleerling een goed antwoord heeft gegeven. De allerlaatste dag dat ik op het schooltje ben is ook direct *the proof of the pudding*-dag. Harish doet het fantastisch. Hij straalt, de kinderen hebben plezier, het

Docent Harish buiten met leerlingen (foto: Kim Cosinaldi)

werktempo ligt hoger dan eerst en de *down time* is aanzienlijk minder. Een periode van intensieve coaching komt daarmee ook tot een einde.

SPIEGEL

Niet alleen Harish heeft geleerd, ook voor mijzelf is de leeropbrengst groot. Door zo dicht op de huid van een ander te zitten wordt je gedwongen om ook kritisch naar jezelf en je eigen lespraktijk te kijken. Hoe vaak geef ik zelf complimenten? Hoe vaak geef ik zelf beurten aan leerlingen die het antwoord wellicht niet weten, en laten we eerlijk zijn: hoe vaak haalt u de *learning pyramid* er nog bij? Daarbij is de reis erg louterend en buitengewoon goed voor het relativeringsvermogen. Een digibord dat niet werkt, te weinig boeken, een te klein klaslokaal of een dagrooster met gaatjes, het is vervelend, maar allemaal geen ramp als je les kunt geven in een omgebouwde koeienschuur met een gebrek aan leermiddelen en een overschot aan kinderen in een temperatuur van circa 38 graden. ♦

Noten

1. Edukans selecteert Nederlandse docenten en zendt deze als *wereld-docenten* uit naar Derde Wereldlanden. Werelddocenten doen dit op vrijwillige basis en betalen alle kosten zelf.
2. Als werelddocent werk je via een gefaseerd systeem: (i) observeren, (ii) e valueren en lokaal in te passen verbeterplannen maken, (iii) uitproberen, (iv) wederom observeren, (v) wederom evalueren en verbeteren enzovoorts.

INGEZONDEN

Wat een verrassend interview met de altijd innemende Alexander Pechtold in het decembernummer van *M&P*. Verrassend omdat het interview volledig kritiekloos is geschreven, iets wat niet bij docenten maatschappijleer past!

Verrassend des te meer omdat er nogal wat aan te merken valt op de status van D66 als onderwijspartij. Pechtold pocht over het geld dat voor onderwijs binnengehaald zou zijn, maar rept met geen woord over hoe dat geld in allerlei zakken terecht komt, maar niet voor de klas. Dat de partij daar trots op is klopt dan weer wel getuige de draai die D66 in december 2014 maakte ten aanzien van de Wet Normering Topinkomens. Dit is geen geld richting het onderwijs sturen, dit is het in stand houden van de gouden baantjesparade! Ook stemt D66 elk jaar weer om de sociale huren de pan uit te laten rijzen. Docenten in grootstedelijke gebieden worden uit hun huizen gepest door extreme huurverhogingen en op een docentensalaris is in Amsterdam geen fatsoenlijk huis te koop. Voor jonge docenten is er al helemaal geen huis in de stad te vinden. Je kunt niet pretenderen een onderwijspartij te zijn terwijl je docenten actief in de kou zet. Een kritiekloos en zouteloos interview, een gemiste kans! Om in politieke termen te spreken: dat kan beter, dat moet beter!

PIETER VAN DER BENT
docent LLB/NED

REACTIE

Een interview kan verschillende doelen dienen. Zoals u in de afgelopen nummers heeft gezien, kiezen wij voor de optie om de geïnterviewde uitgebreid zijn of haar verhaal te laten doen juist omdat wij weten dat we kritische lezers (docenten maatschappijleer) hebben. In interviews met reguliere media blijft het antwoord vaak beperkt tot enkele zinnen (of soms een enkele zin). Doorgaans is het een ingestudeerde tekst. De rest moet je als lezer/docent zelf in- of aanvullen. In onze interviews krijgen politici wel de ruimte om een en ander uit te leggen. Waarom is de SP volgens de SP links? Lees het interview met Emile Roemer, ook al ben je het als lezer niet eens met wat hij beweert. Waarom is D66 volgens D66 een onderwijspartij? Lees het interview met Alexander Pechtold, ook al ben je het als lezer niet eens met wat hij beweert. Als docent kun je dan de transfer maken: 'Pechtold noemt D66 een onderwijspartij, omdat...; eventueel gevolgd door 'maar...'. Het interview met Alexander Pechtold en de eerdere interviews met Emile Roemer, Fred Teeven en Frans Timmermans zijn een weergave van hoe deze personen denken en hoe zij zichzelf (politiek) plaatsen. Dat is een andere vorm dan u gewend bent bij bijvoorbeeld de Volkskrant, NRC Handelsblad of De Telegraaf. Daarmee onderscheiden wij ons ook van deze media in de wetenschap en de hoop dat onze (kritische) lezers met elkaar en met leerlingen in debat gaan over de politieke uitspraken in M&P!

IVO PERTIJS

Ryël Boumeester

DOCENT IN OPLEIDING

WIE Ryël Boumeester
LEEFTIJD 19 jaar
OPLEIDING Lerarenopleiding Maatschappijleer
 tweedegraads te Tilburg
STAGE Kenia

GRENZELOZE IDEALEN

Edukans is een organisatie die zich op onderwijs in ontwikkelingslanden richt. Nederlandse pabo-, alpo- en Ivo-studenten die aan beter onderwijs in Afrika willen bijdragen kunnen aan de Edukans Onderwijsexpeditie deelnemen. Voor Ryël Boumeester de mogelijkheid om veertien dagen onderwijs in Kenia te beleven. Boumeester wilde de praktijkverschillen binnen het Afrikaans- en Nederlands onderwijs graag persoonlijk waarnemen: 'Hiernaast was ik erg benieuwd naar de wijze waarop de lerarenopleidingen binnen het Afrikaans onderwijs zijn vormgegeven'. Ook heeft Boumeester een boardingschool en een school voor leerlingen met een geestelijke- of lichamelijke beperking bezocht. Voor vertrek zijn in Nederland een aantal voorbereidingsbijeenkomsten georganiseerd. Boumeester: 'In Kenia ben ik aan een student van het *Teacher Training College* (TTC) gekoppeld.' Deze koppeling heeft als doel samenwerking te stimuleren en wederzijds kennis en ervaringen over te dragen. Samen met een Keniaanse student heeft Boumeester

in vijf lesochtenden een vijftal lessen aan *standard 7* verzorgd; dat staat gelijk aan de brugklas binnen het Nederlands onderwijs. In Kenia wordt voornamelijk nog op een traditionele wijze lesgegeven. 'Onze taak was dan ook de Keniaanse studenten actieve werkvormen aan te leren en de werkvormen op een effectieve wijze leren toe te passen', aldus de stagiair. Door de taalbarrière verliep dit proces niet geheel moeiteloos. Boumeester: 'Engels is natuurlijk niet onze moedertaal. Zo verstonden we elkaar soms niet. Door middel van non-verbale communicatie kwamen we er uiteindelijk wel uit'. Zowel de Keniaanse studenten als de Keniaanse leerlingen reageerden positief op de actieve werkvormen. Boumeester: 'De leerlingen vonden het geweldig wanneer zij bijvoorbeeld een woordweb op het bord mochten schrijven' Boumeester en haar Nederlandse medestudenten moesten wel wennen aan het feit dat leerlingen met een corrigerende tik werden gesanctioneerd: 'Deze aanpak is voor ons erg moeilijk te begrijpen, maar we moeten wel respecteren dat dit een onderdeel van de Keniaanse cultuur is'.

DANKBAAR

Ondanks de armoedige situatie waarin de leerlingen les krijgen ligt het niveau van het vak Social Studies volgens Boumeester hoog: 'Een leerling in *standard 7* kent alle politici en weet al volledig hoe het land wordt bestuurd'. Het gebruik van educatief materiaal is volgens Boumeester hierbij niet noodzakelijk: 'Ik heb gezien dat een leuke les kan worden gegeven zonder dat hier materiaal bij nodig is. Wat dat betreft zouden wij hier in Nederland nog wat van kunnen leren'. De stage in Kenia heeft Boumeester als waardevol ervaren: 'Tijdens mijn stage in Kenia heb ik de Keniaanse studenten echt zien groeien'. De laatste lesdag zal Boumeester blijven: 'Leerlingen kwamen naar mij toe en uitten hun dankbaarheid door middel van een high five, een knuffel of ze vertelden mij dat ze mij zouden missen. Kenmerkend voor de populatie in Kenia is dat ook al zit niet alles in het leven mee, mensen zijn dankbaar voor alles wat zij wél hebben. Dit was voor mij een belangrijke levensles!'. ♦

DILEK SEMUR

RAPPER GEEFT RAAD

'Meneer, kent u Steen?', vraagt mavo-4-leerling Otto als hij binnenkomt. Steen is een provocerende rapper met grove teksten die ik bij een optreden een keer een rochel op een fan heb zien doen. Wat kunt u met rappers in de les? Met teksten van de Zwolse rapper Typhoon kunt u alle kanten op!

DAAN VAN DER HOEK

Door alleen al tijdens de les met Typhoon te bellen hangen de leerlingen aan mijn lippen. Aanleiding voor het gesprek is het nummer *Hemel valt* dat in mijn les wordt beluisterd. Volgens Typhoon is de belangrijke boodschap van dit nummer om er ondanks verschillen samen uit te willen komen. 'Als de hemel valt, zullen we het samen moeten dragen en kunnen zij en Allah samen even weg', laat hij gekscherend in het telefoongesprek weten. Om dit thema ter sprake te brengen gebruikte ik de begrippen *waarden* en *normen*. Welke waarden heeft de familie van de man?

PERSPECTIEF

Een ander belangrijk thema in de muziek van Typhoon is bewustwording van het eigen perspectief en van het feit dat elk perspectief *gekleurd* is. Typhoon: 'Je kunt leerlingen leren wat marktwerking is, maar het is veel belangrijker om achtergronden te geven. Wat zit er achter het kapitalisme? Hoe worden wij door het kapitalisme beïnvloed? Dan heb je het bijvoorbeeld over het milieu. Waarom heeft iedereen een mobiel en zes laptops in huis? Hebben wij die behoefte of wordt die gecreëerd? Waar begint mijn eigen verlangen? Bewustwording van de waarden die door een *systeem* als het kapitalisme norm worden is fundamenteel'.

Maatschappijleer kan ook een belangrijke rol spelen door een kritische houding te stimuleren. Bij geschiedenis wordt de Tweede Wereldoorlog uitvoerig besproken, maar veel interessanter is dat leerlingen kritisch naar *de* geschiedenis gaan kijken. 'De geschiedenis wordt door de overwinnaars verteld', aldus de Zwolse rapper. 'Daarnaast is het ook belangrijk te kijken naar het ontstaan van racisme: wat is de rol van psychiatrie geweest, en van de kerk? Alleen dan kunnen er lessen geleerd worden', aldus Typhoon. Tot slot geeft Typhoon nog enkele tips voor rapnummers om bepaalde thema's in de les bespreekbaar te maken.

1. TYPHOON - HOTEL BESCHAVING

www.youtube.com/watch?v=RbLEYMv9v2E

In *Hotel beschaving* wordt het hotel als symbool gebruikt voor de maatschappij en de ontwikkeling hiervan. De gasten zijn de verschillende inwoners. Het is tevens een kritiek op de westerse samenleving en cultuur die zichzelf als superieur ziet.

2. FAKKELBRIGADE - DUCK TAPE

www.youtube.com/watch?v=Pltt2f6ah6w

Dit nummer gaat over het recht om te kunnen praten, het recht om dingen over de wereldproblematiek te zeggen. Hoe dom zijn we bezig? Het is interessant om op basis van een couplet met leerlingen in gesprek te gaan.

3. RAYMZTER - VAN 9 TOT 17

www.youtube.com/watch?v=ht2z2btH8pI

Van 9 tot 17 gaat over het keurslijf van een vaste baan. Het nummer is goed te koppelen aan de positie van werk in het leven.

4. IMMORAL TECHNIQUE - POVERTY PHILOSOPHY

www.youtube.com/watch?v=bURgTLHryrg

Deze socialistische hiphop biedt een ingang om het over wereldproblematiek te hebben.

5. PUBLIC ENEMY- FIGHT THE POWER

Vind de kracht! Ook *Fight the power* is een maatschappijkritische tekst. Vanuit dergelijke maatschappijkritiek kun je thema's bespreekbaar maken!

Typhoon (foto: Krijn van Noordwijk)

1

Gebruiken en tradities

*Geboren in een tijdperk gekenmerkt door dingen die we niet zien
Kids komen ter wereld en worden zoet gehouden
Met een rammelaar en televisie*

Brainwash voor beginners

*En dan is het apart dat de jeugd moeilijk wordt getriggerd
Loop verder om het hoekie
Voel een frons op mijn hoofd en maak notities in m'n boekie*

2

*Luister dit en wordt gezuiverd van de duivels van PVV naar VVD
ze liegen je voor! SP en PVDA eveneens ze liegen je voor! Blijven
roepen: het is crisis! het is crisis! self fulfilling prophecys doen
zich voor!*

3

*Shit naar mijn werk, opgepropt met de rest van die gekken in een
bedrijfspan
Je vindt het niet leuk maar je blijft want je het is deze shit of
terug naar de bijstand
En dat is wat je wilt voorkomen, maar die acht uur per dag laat
geen ruimte voor ambities en dromen
Dus ik moet aan die shit zien te komen, weet je hoeveel mensen
er aan stressgerelateerde ziektes omkomen?*

4

*Most of my Latino and black people who are struggling to get
food, clothes and shelter in the hood are so concerned with
that, that philosophising about freedom and socialist democracy
is usually unfortunately beyond their rationale. They don't
realize that America can't exist without separating them from
their identity, because if we had some sense of who we really
are, there's no way in hell we'd allow this country to push it's
genocidal consensus on our homelands. This ignorance exists,
but it can be destroyed.*

5

*Mother fuck him and John Wayne
'Cause I'm black and I'm proud
I'm ready and hyped plus I'm amped
Most of my heroes don't appear on no stamps
Sample a look back you look and find
Nothing but rednecks for four hundred years if you check
Don't worry be happy was a number one jam
Damn, if I say it you can slap me right here
Let's get this party started right
Right on, c'mon, what we got to say
Power to the people, no delay
Make everybody see in order to fight the powers that be
Fight the power*

RECENSIES

MONUMENTAAL

Met een even uitgebreide als boeiende inleiding in de criminologie toont hoogleraar Cyrille Fijnaut de diversiteit van dit wetenschapsgedebied.

Inleidingen in de criminologie kenmerken zich doorgaans door beknopte historische achtergronden en compacte beschrijvingen van theorieën. Voor *Criminologie en strafrechtsbedeling* koos Cyrille Fijnaut voor een andere aanpak. Hij beschrijft historische ontwikkelingen, citeert originele bronnen (Engels, Duits en Frans) en plaatst het denken over criminaliteit in een bepaalde context. Het eindresultaat is een ruim negenhonderd pagina's tellend monumentaal werk met aandacht voor zowel criminologen, misdaadbestrijders als het gevangeniswezen. De vraag is of je deze kennis als docent nodig hebt. Ik ben geneigd om hier ja op te antwoorden. In een tijd waarin terreurverdachten worden gemarteld en in delen van de wereld lijfstraffen nog altijd plaatsvinden, is het van belang om onze eigen geschiedenis te kennen. Zo staat Fijnaut uitgebreid stil bij het straffenarsenaal. In 1839 besloot de Tweede Kamer om een einde te maken aan het publiekelijk brandmerken van veroordeelden. In de jaren daarvoor werd de brandmerkstraf gemiddeld 55 keer per jaar opgelegd. Pas in 1854 werd deze wet - na langdurig verzet van de senaat - bekrachtigd. Zestien jaar later verdween ook de doodstraf uit het Wetboek van Strafrecht. De vrijheidsstraf groeide in de loop van de tijd uit tot de dominante straf. De rechtvaardiging van straffen valt grotendeels samen met de kijk op mogelijke oorzaken van crimineel gedrag. Fijnaut beschrijft de verschillende scholen (met extra aandacht voor Nederland en België) en staat ook stil bij de ideologisering van de criminologie in het Derde Rijk en de Sovjet-Unie. Voor eindexamenkandidaten relevante theorieën, zoals de differentiële associatietheorie, worden buitengewoon helder en met alle nuances beschreven. Laat u als enthousiaste docent dan ook niet afschrikken door de omvang van dit monumentale werk! *IP*

Cyrille Fijnaut, *CRIMINOLOGIE EN STRAFRECHT-SBEDELING*, Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2014, 924 bladzijden

VIRTUELE WERELD

Met *Schermgaande jeugd* is er eindelijk weer een degelijk boek over jongeren en media met meer dan genoeg feiten, cijfers en verklaringen.

'Ik wilde even kijken hoe laat het is.' Dat is misschien wel de meest gebruikte smoes van leerlingen die 'even' op hun mobiel kijken. Wat te denken van scholieren die het mobieltje achter of in hun etui leggen om vervolgens vreemd op te kijken als ze worden 'betrappt'? Of groepjes leerlingen die tijdens de pauze allemaal met hun *smartphone* bezig zijn. De titel van het nieuwste boek van Patti Valkenburg, *Schermgaande jeugd*, is dan ook meer dan passend. Het boek borduurt verder op haar eerdere en veel bejubelende publicatie *Beeldschermkinderen*. Valkenburg besteedt aandacht aan mediagebruik door en media-effecten op verschillende leeftijdsgroepen. Voor docenten zijn de jongeren de meest relevante groep. Valkenburg verwijst naar uiteenlopende onderzoeken en dat levert interessante inzichten op. Zo stelt ze dat subculturen in het nieuwe millennium minder tegendraads, opvallend en uitgesproken zijn dan vroeger. Een mogelijke verklaring: jongeren gebruiken nu internet om hun opvattingen en gedrag te meten aan de standaarden van leeftijdgenoten. De hoofdstukken over mediatheorieën, media en geweld, media en emoties en de effecten van reclame zullen docenten maatschappijleer als muziek in de oren klinken. Waarom kijken mensen naar enge of verdrietige dingen (tragedieparadox)? Wat houdt de knuffeltheorie van horror in? Wat zeggen correlatieve studies over het verband tussen reclame en materialisme of games en mediagebruik? Welke media-effecttheorieën zijn ook in het internettijdperk goed bruikbaar? Vooral voor docenten maatschappijwetenschappen en maatschappijleer 2 is *Schermgaande jeugd* een handig naslagwerk, maar ook voor diegenen die deze vakken niet geven levert het mooi lesmateriaal op. *IP*

Patti Valkenburg, *SCHERMGAANDE JEUGD*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2014, 412 bladzijden

TUNNELVISIE

Terecht wijst Joost Niemöller op de risico's van tunnelvisie bij het onderzoek naar de ramp met vlucht MH17, maar een doofpotdeal is weer het andere uiterste.

Over de oorzaak van de MH17-ramp zijn de meningen verdeeld. Zo zou het vliegtuig door pro-Russische separatisten met een Buk-raket zijn neergehaald of door Oekraïense straaljagers zijn neergeschoten. In zijn boek *MH17: de doofpotdeal* merkt journalist Niemöller op dat er te weinig naar Moskou en te veel naar Kiev is geluisterd. Vooral Oekraïne zou een motief hebben met het neerhalen van de Boeing 777. Niemöller wijst op de risico's van eenzijdige berichtgeving en de noodzaak van hoor- en wederhoor. Voor de les maatschappijleer is dit dus een interessante casus. Wie, net als Niemöller, een ramp van dit kaliber onderzoekt moet diep graven. Daarbij valt op dat Niemöller naast westerse bronnen slechts gebruikmaakt van vertaalde Russische bronnen en de Engelstalige Russische staatszender *Russia Today*. Deze informatie is al door een filter gegaan, terwijl er in de Russischtalige media zoveel meer is te vinden. Het blijft dan ook bij een opsomming van allerlei (bekende) complottheorieën. Niemöller hamert vooral op de (geheime) overkomst die de Nederlandse overheid met Oekraïne sloot. Kiev zou zich te gemakkelijk kunnen vrijpleiten door onder meer het vetorecht dat ze bij het onderzoek hebben. Ook is de berichtgeving over het verloop van het onderzoek verwarrend. Kortom, voer voor een doofpotdeal! In zijn doel om tegengas te bieden aan de anti-Russische stemming schiet Niemöller zelf door. Ergens aan het einde van het boek schrijft Niemöller dat er grote twijfels zijn of Oekraïne 'nog wel een serieuze rechtsstaat is'. Oekraïne was geen rechtsstaat en is nu hooguit een rechtsstaat-in-wording. Met meer kennis over de regio had Niemöller bepaalde processen waarschijnlijk anders ingeschat. *IP*

Joost Niemöller, *MH17: DE DOOFPOTDEAL*, Uitgeverij Van Praag, Amsterdam, 2014, 193 bladzijden

HET HUIDIGE RUSLAND

'Ik probeer het menselijke verlangen kwijt te raken om terug te keren naar het *normale leven* dat ik leidde voordat ik mijn keuze maakte', schrijft Oksana Tsjelisjeva in haar boek *Ze volgden me op straat*.

Mensenrechtenactiviste Tsjelisjeva woont sinds 2008 in Finland. Thuis, in Nizjni Novgorod (Rusland), wachten haar moeder en dochter op haar, maar ze kan nog niet terug. Zelfs in haar ballingschap houden de bedreigingen niet op. In een heleboel verhalen vertelt ze over het huidige Rusland. Zo heeft de activiste het over haar werk en haar vereniging die oprechte vriendschap tussen Russen en Tsjetsjenen bevordert. Op het moment dat de politie een aanval op de vereniging opende, was ze in Helsinki. Haar verblijf omschrijft ze als een trein die verder rijdt zonder haar. Tsjelisjeva maakt gebruik van goede metaforen. In *Ze volgden me op straat* staan meer dan genoeg verhalen waardoor je een beter inzicht krijgt in het huidige Rusland. Jammer genoeg is dit soms warrig opgeschreven en hangt het verhaal niet altijd even goed samen. Toch raken de verhalen van Tsjelisjeva je. Zo omschrijft ze de Russische soldaat die na een aanval op de Tsjetsjeense hoofdstad in 1994 gevangen werd genomen. De commandant liet hem vrij nadat de jongen zijn erewoord had gegeven nooit meer een wapen op te pakken. Hij kwam terug bij zijn eigen legerbasis, maar de bevelhebbers konden de belofte niet begrijpen. 'Op een bepaald moment realiseerde de jongen zich dat hij gedoemd was zonder spoor te verdwijnen als hij bij zijn besluit bleef om de wapens niet meer op te vatten', schrijft Tsjelisjeva. Uiteindelijk kwam hij weer uit bij dezelfde legercommandant, die zijn moeder liet weten dat ze haar zoon in Tsjetsjenië op kon komen halen. Er werd geen losgeld gevraagd of voorwaarden gesteld, in ruil voor het erewoord dat de jongen had gegeven. *VB*

Oksana Tsjelisjeva, *ZE VOLGDEN ME OP STRAAT*, De Geus, Breda, 2014, 384 bladzijden

KEIHARD

Soms worden boeken door de actualiteit ingehaald. In het geval van *Mocro Maffia* is dat vooral een bevestiging van hetgeen de auteurs al voorspelden.

In december kwam de vriendin van een crimineel kopstuk bij een liquidatie om het leven. Experts noemden het ongekend dat de ongeschreven boevencode zo grof werd geschonden. De vrouw was het vijftiende slachtoffer in slechts twee jaar tijd van de oorlog tussen Marokkaanse-Amsterdamse benden. Hoewel ook niet-Marokkanen lid zijn van deze groepen, kreeg deze nieuwe generatie extreem gewelddadige criminelen de naam Mocro Maffia. Journalisten Wouter Laumans en Marijn Schrijver zochten uit wie deze jongens zijn, wat ze drijft en hoe deze vete zo uit de hand kon lopen. Ze beschrijven de parallelle samenlevingen: enerzijds de gesloten Marokkaanse gemeenschap en anderzijds de rechercheurs en verslaggevers die willen weten wat er zich in deze gemeenschap afspeelt. Opvallend zijn de overeenkomsten met de Napolitaanse bendes zoals die eerder door Roberto Saviano werden beschreven. Ook de jongens in Amsterdam-West kijken misdaadseries (in dit geval *Corleone*) en spelen die na. Het resultaat: wildwestaferelen in en rond de hoofdstad onder het motto *kill or to be killed*. De auteurs constateren dat het in de zomer relatief rustig is in de onderwereld. De drugshandel ligt dan plat ('bouwwak voor de penoze'). Leden van de Mocro Maffia zijn dan in de nachtclubs van Tanger te vinden, in tenten 'vol Tony Montana-achtige allure'. Eenmaal terug in Amsterdam zet de drugsvete zich weer voort. Het einde van de liquidatiegolf lijkt nog niet in zicht. Ook in de lessen maatschappijleer zullen toekomstige afrekeningen worden besproken. *Mocro Maffia* biedt geen antwoord op alle vragen, maar schetst wel een indrukwekkend beeld van een gesloten gemeenschap die machteloos staat tegenover jonge maar zware jongens. *IP*

Wouter Laumans en Marijn Schrijver, *MOCRO MAFFIA*, Uitgeverij Lebowski, Amsterdam, 2014, 223 bladzijden

REVOLUTIE

Te veel overheid is niet goed, maar te weinig ook niet. Hoeveel overheid hebben staten nodig om optimaal te functioneren?

In hun lezenswaardige boek *De vierde revolutie* gaan journalisten van *The Economist* op zoek naar een antwoord op deze prangende vraag. In de eerste honderd pagina's blikken John Micklethwait en Adrian Wooldridge terug op drie eerdere revoluties: de opkomst van de natiestaat (Hobbes), de liberale staat (Mill) en de verzorgingsstaat (Webb). Volgens de auteurs gaat het eigenlijk om drie en een halve revolutie. Die onder Thatcher en Reagan karakteriseren ze als 'half geslaagd'. In het tweede deel van het boek gaan de journalisten op zoek naar voorbeelden van uitdijende of inkrimpende overheden. Deze voorbeelden zijn goed bruikbaar voor in de les. Neem de analyse van de Californische overheid. Deze lijdt aan zeven doodzonden waaronder een te oud systeem, een overactieve overheid, warrige cijfers en de wet van Olson. Bij het laatste gaat het om groepen die voor speciale belangen opkomen. De auteurs nemen het gevangeniswezen en het onderwijs als voorbeeld. De California Teachers Association gaf tussen 2000 en 2010 meer dan 210 miljoen dollar uit aan politieke campagnes waardoor de invloed van de docentenvakbond buitenproportioneel is. Is het Aziatische alternatief beter? Niet afhankelijk zijn van de kiezer biedt bestuurders de mogelijkheid om langetermijnplannen te maken. Het meritocratische systeem zou bovendien het beste in mensen naar boven halen. Toch zorgt het elitarisme zonder democratie in China op lokaal niveau voor problemen. En die vierde revolutie dan? Twee grote liberale ideeën zouden een centrale rol moeten krijgen: meer nadruk op de rechten van het individu en minder op die van de gemeenschap. Gezien de achtergrond van de auteurs een weinig verrassende conclusie. *IP*

John Micklethwait en Adrian Wooldridge, *DE VIERDE REVOLUTIE*, De Bezige Bij, Antwerpen, 2014, 315 bladzijden

PROFIELWERKSTUKWEDSTRIJD

Dit schooljaar organiseert de NVLM voor de negende keer de profielwerkstukwedstrijd maatschappijwetenschappen, waarbij leerlingen kunnen laten zien wat ze in huis hebben op maatschappijwetenschappelijk gebied. U kunt meedoen door het havo- of vwo-werkstuk van uw leerling(en) in te sturen. Meerdere werkstukken insturen mag! Mail elk werkstuk samen met een ingevuld deelnameformulier (dat u vindt op www.nvln.nl/wedstrijd) voor 1 april 2015 naar werkstuk@nvln.nl. Een jury van sociale wetenschappers beoordeelt de werkstukken van de vwo-leerlingen. De jury die de werkstukken van de havo-leerlingen beoordeelt, bestaat uit vakdidactici van de tweedegraads lerarenopleidingen maatschappijleer. De auteurs van de beste werkstukken winnen - letterlijk en figuurlijk - een prijs op niveau. Met een prominente Nederlander kunnen ze bovenop de Euromast, op 185 meter hoogte, de maatschappij van bovenaf bezien en over hun profielwerkstuk praten. Deze bekende Nederlander reikt ook nog een verrassing uit. Dit alles onder het genot van een goed diner, waarbij ook u als docent wordt uitgenodigd.

JAARVERGADERING

De jaarvergadering van onze vereniging is op donderdag 5 februari 2015 om half vijf bij ProDemos in Den Haag. U ontvangt de stukken voor deze jaarvergadering ruim van tevoren in uw mailbox als u lid bent van de NVLM en als uw e-mailadres bij ons bekend is. U bent van harte welkom, ook als u zich niet heeft aangemeld voor de Docentendag maatschappijleer. Bent u wel lid, maar heeft u de agenda en de stukken voor de jaarvergadering nog niet ontvangen? Stuur dan een mailtje aan secretaris Aukje Schrijver: aukjeschrijver@nvln.nl.

BESTUURSLID GEZOCHT UIT HET MBO

Het bestuur heeft dringend behoefte aan een bestuurslid dat werkzaam is in het mbo. Bent u mbo-docent en wilt u bijdragen aan een sterke positie van *Loopbaan en Burgerschap*, stuur dan een mailtje aan voorzitter Hans Teunissen (hansteunissen@nvln.nl). Hij kan u alles vertellen over een aspirant-bestuurslidmaatschap.

DOCENTENDAG 2015

Als deze M&P in uw brievenbus valt staat de Docentendag voor de deur. Wij hopen u daar te zien! Inschrijven is niet meer mogelijk. Mocht u dit jaar niet kunnen komen, dan zien we u graag op de Docentendag van 2016. U ziet het, het NVLM-bestuur heeft zijn blik op de toekomst gericht.

Coen Gelinck

www.nvln.nl

GELUKKIG 2032!

De eerste column van 2015. Een nieuw jaar is een uitgelezen moment om terug te blikken en vooruit te kijken. Het terugblikken deed ik ook in de eerste schoolweek van het nieuwe jaar, waar in mijn lessen de bekende jaaroverzichten centraal stonden. Gedeelde conclusie was dat 2014 een roerig jaar was met veel heftige nationale en internationale gebeurtenissen. De leerlingen voegden daar een conclusie aan toe. Dat ze het uiterst belangrijk en interessant vinden om aandacht te besteden aan actuele gebeurtenissen - en dat het nog interessanter wordt als je deze gebeurtenissen in perspectief kunt plaatsen. Daar kon ik het vanzelfsprekend niet mee oneens zijn. Het deed mij denken aan het initiatief van Sander Dekker om te discussiëren over het onderwijs van de toekomst. De staatssecretaris kijkt graag vooruit met de vraag wat onze leerlingen moeten kennen en kunnen om klaar te zijn voor het leven in 2032. Een interessante vraag, die ook veel antwoorden en reacties oproept. Dagbladen vullen er hun columns en opiniepagina's mee en Twitteraars doen hun 140-tekens tellende duiten in het digitale zakje onder de noemer *#onderwijs2032*. Stond deze vraag in 1998 ook centraal over het onderwijs van nu? Een interessante gedachte, ook wat het antwoord zou zijn geweest. De Twin Towers stonden fier overeind, Pim Fortuyn was columnist, niemand dacht in 140 tekens en een tablet was voornamelijk op recept verkrijgbaar. Voorspellen is lastig, zeker als het om de toekomst gaat. Ik had me in de eerste schoolweek van 2014 niet kunnen voorstellen waar ik het exact een jaar later over zou hebben. Evenmin kan ik me voorstellen dat een vak waarin de actuele samenleving en politiek centraal staan over zeventien jaar in het onderwijs kan ontbreken. Met die gedachte in het achterhoofd wens ik u een heel gezond en gelukkig 2015 en 2032.

Hans Teunissen

DE BOEKENKAST

DAAN VAN DER HOEK

EEN BOEK, EEN FILM OF EEN CD DIE IEDERE DOCENT MAATSCHAPPIJLEER IN ZIJN BOEKENKAST MOET HEBBEN STAAN VOLGENS Arno Harpe, zij-instromer die sinds de zomer maatschappijleer, maatschappijwetenschappen en filosofie geeft op het Spinoza Lyceum te Amsterdam.

Edgar Reitz, **HEIMAT (complete serie)**
Lumière, 1984

Edgar Reitz is een begenadigd regisseur. In *Heimat* verweeft hij op meesterlijke wijze de intieme familie-geschiedenis van de families Simon en Wieland op het Duitse platteland tussen 1919 en 2000. De toenemende industrialisatie van het boerenleven en de veranderende verhoudingen tussen familieleden tegen de achtergrond van de grote Europese geschiedenis van de afgelopen eeuw. Het spreekt me aan omdat ik het herken. Mijn grootmoeder ging op haar achtste werken en heeft honger geleden. Mijn vader herinnert zich hoe na de bevrijding soldaten zittend op hun paard in het Veerse meer baadden.

Joris Luyendijk, **JE HEBT HET NIET VAN MIJ, MAAR...**
Uitgeverij Podium, Amsterdam, 2010

Dit is een boek dat ik - voor de verandering - in een zucht heb uitgelezen. De compactheid en het toegankelijk taalgebruik maakt het zeer geschikt voor leerlingen die meer van de Nederlandse politiek willen weten. Joris Luyendijk, opgeleid als antropoloog, heeft met *Het zijn net mensen* eerder bewezen het Israëliësch-Palestijns conflict te kunnen fileren en daarbij systematisch uiteengezet hoe de wetten van de media tot een vertekende beeldvorming leiden. Dit keer neemt hij met blik van de buitenstaander het deksel van de Haagse kaasstolp en laat ons zien hoe de vervlochtenheid met de media en het werk van talloze lobbyisten een bepalende invloed op de vaderlandse politiek heeft.

Jules Evans, **FILOSOFIE VOOR HET LEVEN**
Uitgeverij Ten Have, Utrecht, 2012

Op het Spinoza Lyceum worden Dalton Plus-uren aangeboden. Een thematisch lesuur waarvoor leerlingen uit alle jaarlagen zich in kunnen schrijven. Ik heb een les aangeboden onder de titel 'Gelukkig dankzij filosofie'. Op basis van met name *Filosofie voor het leven* van Jules Evans heb ik met leerlingen gepraat over wat geluk eigenlijk is, hoe je meer tevreden kunt zijn met wat je hebt en hoe je met reflectie en training effectiever en gelukkiger kan worden. Als jong volwassene heeft Evans veel baat gehad bij cognitieve gedragstherapie. Wanneer hij de ontwikkelaars daarvan interviewt ontdekt hij dat deze op ideeën van de klassieke filosofen gebaseerd. In het boek opent hij elk hoofdstuk met een beschrijving van iemand die hier en nu een bepaalde geestelijke discipline toepast om vervolgens het achterliggende gedachtegoed van een filosoof te behandelen. Afrondend probeert hij aan te geven welke lering we zouden kunnen trekken en hoe we dat in de praktijk kunnen toepassen. Een boek waar ik al heel wat vrienden 'gelukkig' mee heb gemaakt.

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

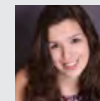
Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Wolter
Blankert

Vera
Boonman

Douwe van
Domselaar

Janet
Duursma

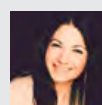
Coen
Gelinck

Daan van
der Hoek

Lieke
Meijs

Dilek
Semur

Margret
Veerman

Anique
ter Welle

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO Tsutomu Takasu

DRUK EDG Media

UITGEVER

ProDemos, Hofweg 1H,
2511 AA Den Haag, telefoon 070 757 02 00
e-mail: uitgeverij@prodemos.nl

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag, telefoon 070 757 02 00
e-mail: menp@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon 070 757 02 00

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Gratis onderwijskranten over verkiezingen Provinciale Staten en Eerste Kamer

In aanloop naar de verkiezingen voor de Provinciale Staten pakt ProDemos flink uit met twee extra dikke onderwijskranten. Er is een krant voor havo/vwo en een krant voor (v)mbo. Deze kranten staan vol met informatie over:

- de provincie en de verkiezingen voor Provinciale Staten op 18 maart
- de Eerste Kamer die in mei wordt gekozen door de leden van Provinciale Staten

Bijzonder is dat de onderwijskranten dit jaar helemaal gratis zijn. U betaalt dus ook geen verzendkosten.

Bestellen kan via www.prodemos.nl/onderwijskranten

Scholierenverkiezingen

Hoe zien de Provinciale Staten er uit als jongeren het voor het zeggen hebben? Om hier achter te komen organiseert ProDemos in verkiezingstijd schaduwverkiezingen onder scholieren in het voortgezet onderwijs en mbo.

Van woensdag 11 maart tot en met dinsdag 17 maart worden voor de 24e keer de Scholierenverkiezingen gehouden.

Inschrijven

Inschrijven voor de Scholierenverkiezingen is gratis. Meer informatie, een docentenhandleiding en lesmateriaal is te vinden op de website

www.scholierenverkiezingen.nl